

მ რ ი

№ 22

კვირა 4 მკათათვე

№ 22

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შინაური წარმოება საქართველოში. ს. ავალიანი;

მოგონებანი . ს. მგალობლიშვილისა;

ჩვენი ჰელაგოგები ი. ბახტაძისა;

ბუდი შკოსნის ა. შანშიაშვილისა;

საერო სიმღერა მეგობართ ი. კ--ლისა;

ინგლისის სახელმწიფო უფლებების საფუძველნი ზრდოფ. ა. დაიდის * *

1910 წ.

საზოლიტიკო, საეკონომიკო და სალიტერატურო ჟურნალი

1910 წ.

რედაქცია

უძორჩილესად სთხოვს ხელის-მოძვერთ, ხელის მოწერის ფულის შემოტანა დაახქარონ.

შინაური სამრეწველო წარმოება საქართველოში.

ჩვენი სოფლის და ჩვენი გლეხის ცხოვრება ძლიერ სამწუხარო სურათს წარმოადგენს. დღითიდღე იზრდება მათი გაჭირვება და სიღარიბე. მიზეზი ასეთი სამწუხარო მოვლენისა მრავალგვარი და მრავალფეროვანია.

უპირველესი მიზეზი ის არის, რომ ჩვენ გლეხს საკმაო მიწა არა აქვს; რაც აქვს, არც ის ვარგა, ვინაიდან მიწას ყოველ წელიწადს ამუშავენ, მიწა ვერ ისვენებს და ნაყოფი ყოველ წლიურ კლებულობს. ამას გარდა საქართველო მთიანი ადგილია და ბევრგან მიუტყველი და მიუდგომელი ადგილებია, რომლის დამუშავება იმდენ ძალ-ღონეს ართმევს გლეხს, რომ შემოსავალი ვერ აკმაყოფილებს. მიწის უქონლობა შეიძლება ისეთი ჰიროს არ იყოს, რომ ჩვენ გლეხს ცოდნა მისცა, ტექნიკური, აგრონომიული. ჩვენი გლეხი ისე ამუშავენს მიწას, როგორც მისი მამა-პაპები, მაშასადამე სოფლის უვიცობა და გონებრივი სიბნელე აზვიადებს პირველი მიზეზის მნიშვნელობას. ყველა ამას მიუმატებ ხეივანი გზების უქონლობა, საერთოდ მცირე განვითარება ჩვენში მრეწველობისა და წარმოებისა, და სურათი მზად იქნება. სოფელმა და გლეხმა, რასაკვირველია, თავი უნდა დაირჩინოს და ამასთან ერთად უნდა იტვირთოს სახელმწიფო და საერო ვალდებულებანი. რა თქმა უნდა, მშვიერი გლეხი ვერ შეასრულებს და ვერც ასრულებს თავის მძიმე მოვალეობას, რომ რამე ნაირად თავი თავს მოუყაროს; მშვიერი არ დარჩეს და სახელმწიფო და სხვა მოვალეობას გასწვდეს ჩვენი გლეხი, ისე როგორც რუსეთის გლეხი, კიდებს ხელს შინაურს წარმოებას. შინაური ნაწარმოებით, ავად არის თუ კარგად,

დიდის ვაი-ვაგლახით თავს აღწევს. მაშასადამე, შინაური სამრეწველო წარმოება ჩვენში ეხმარება გლეხს და არსებობისათვის ბრძოლის დროს ცოტადენ ხელს უწყობს. საკმარისი და ქეშმარიტი ცნობები შესახებ შინაურ წარმოებისა საქართველოში არა გვაქვს. ჩვენი ცნობები მხოლოდ დაახლოვებით გვაცნობენ სოფლის მრეწველობის მდგომარეობას.

რას ამუშავენს ჩვენი სოფელი დღეს? უპირველესი ადგილი სოფლის შინაურ მრეწველობაში უკავია მატყლის დამუშავებას, აბრეშუმის, სპილენძის, ხის, თიხის და სხვ. ზოგიერთი ნაწარმოები იმდენად მშვენიერი ნახელავია, იმდენად კოხტა და მხატვრული ნაწარმოებია, რომ ქარხნიდან გამოსულს და დამუშავებულს გაცილებით სჯობია. მაგალითად, ნოხების წარმოება. ვინაიდან შინაურ სამრეწველო მუშაობას დიდი მნიშვნელობა აქვს სოფლისათვის და ვინაიდან იგივე მრეწველობა ძლიერ უადვილებს ცხოვრებას გლეხს, ცხადია, მთავრობამ ხელი უნდა მოუმართოს და დახმარება აღმოუჩინოს გლეხს და მის წარმოებას. მაგრამ ჯერ-ჯერობით ჩვენ მწარმოებელს არ ყავს დამხმარებელი და ამიტომ ძლიერ განსაცდელშია. უბედურება შინაურ მწარმოებელთა მთელ საქართველოში იმაში გამოიხატება, რომ მწარმოებელთ არავითარი ტექნიკური ცოდნა არა აქვთ და ამ ცოდნას არავინ აძლევს. რასაკვირველია ცოდნას მოკლებულ ჩვენ მწარმოებელს გამოაქვს ისეთი დამუშავებული ნივთები, რომლებიც ვერ პოულობენ შესაფერ მყიდველს და მწარმოებელი ვერ უწევს კონკურენციას ქარხანას, მიუხედავად იმისა, რომ გლეხის ნაწარმოები გაცილებით იაფია. მაშასადამე, შინაურ მწარმოებელს უნდა შეეძინოთ ტექნიკური ცოდნა და აღჭურვილი ცოდნით შესძლებს უფრო მხნე ბრძოლას ბაზარზედ. მხოლოდ ტექნიკური ცოდნა საკმარისი არ არის. ჩვენში არ არის გაყვანილი

ლი და მოწყობილი შესაფერისად გზები, მისვლა-მოსვლის საშუალებანი. ჩვენი სოფელი მოქრილია და მოწყვეტილი ქალაქს, ე. ი. ბაზარს. თავის ნაწარმოებს გლეხი ვერ უზოვის ყოველთვის მიიღვეს. მიიღვესა და მწარმოებელს შორის განცალკევებაა, დაშორებულნი არიან, მიიღველმა არ იცის არაფერი შინაურ მრეწველობის ნაწარმოების შესახებ. ამის შედეგი კი ის არის, რომ ნაწარმოებს ფასი ეკარგება; მწარმოებელი ბევრს ზარალობს, მაშასადამე, სანამდის მისვლა-მოსვლის საშუალებანი არ გაუმჯობესდებიან, სანამდის ქალაქი და სოფელი არ დაუახლოვდებიან ერთმანეთს, მანამდის შინაურ მწარმოებლის მდგომარეობა არ გაუმჯობესდება იმ შემთხვევაშიაც კი, თუ მწარმოებელს ტექნიკური ცოდნა ექნება. უცოდინარობა, გზების უქონლობა არ არიან უმთავრესი მტრები შინაურ სამრეწველო წარმოებისა საქართველოში. მწარმოებელ გლეხს ეჭირება დასამუშავებელი მასალა: მატყლი, სპილენძი, და სხვ. სახსარი მათი შესაძენი არ გააჩნია, და იძულებულია მიმართოს სესხს, დიდ პროცენტებს იხდის და მოგება ძლიერ ნაკლები რჩება. ასეთი არა სასურველი მოვლენა უნდა მოიხსნას და სოფლის მწარმოებელს კრედიტი უნდა გაეცხნას, რასაკვირველია, ეგრედ წოდებული წვრილი და იაფ-ფასიანი კრედიტი. რუსეთში ბევრგან საერო და დაწესებულებანი ასეთ დახმარებას უწყვეტ სოფლის მწარმოებელს. ვინაიდან ჩვენი სოფელი და ქალაქი დაშორებულნი და განკარგობულნი არიან, ვინაიდან ჩვენი მწარმოებელი ვერ გამოდის ბაზარში, გაჩნდა შუამდგომელი მწარმოებელსა და ბაზარს შუა. შუამდგომლები პირდაპირ დამოკიდებულებას მართავენ მწარმოებელთან, ყიდულობენ მისგან ნაწარმოებს, ძლიერ ნაკლებ ფასად, და თავის თავად ყიდიან შემდეგ ბაზარზედ. თუ რამდენს კარგავს მწარმოებელი ამ ოპერაციებას დროს, ძნელი გამოსაანგარიშებელია. ცხადია, მწარმოებელი დიდ ზარალში არის. ამ მიზეზებს გაუქმება ეჭირება და მხოლოდ მაშინ მოიპოვებს შესაფერის ნიადაგს ჩვენებური შინაური მრეწველობა და შესაფერ დახმარებას აღმოუჩენს ჩვენ დაქვეითებულ მწარმოებლებს.

შინაურ წარმოებას დიდი და ძლიერი მტერი ყავს: ქარხანა და მისი ნაწარმოები. ქარხნის ნაწარმოები უფრო კარგი და ხელოვნურია და მასთან ბრძოლას ვერ აიტანს შინაური წარმოება. ქარხნის ნაწარმოებმა გააუქმა და განდევნა ზოგიერთი შინაური ნაწარმოები. მაგალითად რუსეთის «ჩითმა» განდევნა ამკვარივე წარმოება სოფლად. მიუხედავად ამისა შინაურ წარმოებას ჩვენში ნიადაგი არ აქვს დაკარგული და არის იმდენი სხვა და სხვა გვარის წარმოება, რომელსაც ქარხნის ნაწარმოები ბევრს ვერას უზამს. მაშასადამე, ხელი უნდა შეეწყოს ჩვენ შინაურ მრეწველობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი უფრო დაეცემა და ისეც ღატაკი და ღარიბი სოფელი ერთიანად დაეცემა და დაინგრევა.

რა გააკეთეს ჩვენში ამ საქმისათვის? რა დახმარება აღმოუჩინეს შინაურ წარმოებას? ერთის სიტყვით რომ ვთქვათ: არავითარი. ჩვენ არც კი ვიცით დაბეჯითებით, რა წარმოება არის ჩვენში, რამდენად გავრცელებული და სად. არავითარი ყურადღება არ მიუქცევიათ იმ ცარცვა-გლეჯისათვის, რომელიც სულს ართმევს ჩვენ გლეხს სხვა და სხვა შუამდგომლების და „სოფლის ქირისუფლების“ შემწეობით. მართალია. არც რუსეთის გუბერნიებში არის ხეირიანად დაყენებული შინაურ მრეწველობა წარმოების დახმარება, მაგრამ სადაც საერო და დაწესებულებანი მოქმედებენ, იქ შინაურ მრეწველობას ჩინებულად აქვს საქმე. ჩვენ ხშირად გავვიგონია, რომ შინაური მრეწველობა ეკუთვნის მდამიო განვითარების საფეხურს, ეკუთვნის წარსულს და რაც მალე მოიხსობა და გაქრება, ის, სჯობიაო. რა თქმა უნდა, სჯობია კულტურის გამარჯვება, რა თქმა უნდა, სჯობია ელექტრონის და ორთქლის ძალებით მუშაობა! მაგრამ გვიბასუბონ, როდის ველირსებით ამ ნეტარებას, როდის შევა ორთქლი და ელექტრონი ჩვენ სოფელში და გლეხის ფაცხაში? ძლიერ დაშორებული ვართ ამ ბედნიერებას ჩვენ, ქართველები. მანამდის კი ვეცადოთ და ხელი შეუწყოთ ჩვენ დაბეჯებულ სოფელს და მის გლეხს.

ადგილი და დრო ნებას არ მამძღვეს ვრცელი ცნობები მოვიყვანო საქართველოში შინაურ მრეწველობის დასახასიათებლად. რამდენიმე ცნობა კი საჭიროა აქ მოვიყვანოთ ნათქვამის დასამტკიცებლად.

თბილისის გუბერნია. ყოველ წელს მოიწყვენ მთელ გუბერნიაში 127,000 ფუტის მატყლს, აქიდან 27,000 ფ. იგზავნება საზღვარგარეთ, ამერიკაში, საფრანგეთში, და 100,000 ფ-დე რჩება შინ და ზოგს ქარხნებში ამუშავებენ, ზოგს კი გლეხები. საუკეთესო მატყლი დუშეთის მაზრაში არის. გორის და დუშეთის მაზრის გლეხები ამზადებენ მაუდს, თიეთის. თიანეთის მაზრაში მაუდს ამზადებენ თხის ბუმბულისა და აქლემის მატყლისაგან, ამ მაუდის მწარმოებელი დღეში იღებს 20 კ.—30 კ.-დე. მაუდს ამზადებს დაახლოებით 300 კაცი და წლიური წარმოება მაუდისა ღირს თითქმის 300,000 მანეთი.

თიანეთის და დუშეთის მაზრაში ამზადებენ ნაბდის ქუდებს წლიურად თითქმის 3,500-დე, თითო ქუდი იყიდება 25—40 კ., წლიური შემოსავალი უდრის 1000 მ.

ამავე თიანეთის მაზრაში გავრცელებულია ნიჩხების, ურმის ბორბლების ნაწილების წარმოება; ამ საქმეზედ მუშაობს 150 კაცამდე და წლიურად დაამუშავებენ 15,000 მან.

დუშეთის მაზრაში ტყის თხილის ტოტებისაგან კალათებს წნიან; ამ ხელობით გართულია 80—100 კაცი და წლიურად აიღებენ 1200—1500 მ.

თიხის წარმოება ნაკლებად არის გავრცელებული თფილისის გუბერნიაში. მხოლოდ დუშეთის მაზრაში, სოფელ ცხოვატში 40 კომლი ამზადებს თიხის ქურქელს, რომელსაც წლიურად გაყიდიან 7000 მან.

ძლიერ საყურადღებოა შემდეგი წარმოება: სიღნაღის მაზრაში არის მცენარე, რომლის დაწვის შემდეგ რჩება ბორაკი გაუწმენდელი (Salsola kali salicornia) ადგილზედ ფუთი ბორაკი ღირს 25—30 კ. ბაქოში წლიურად დაისარჯება ერთი მილიონი ფუთი. ცხადია, აქ წარმოებას დახმარება და ხელის შეწყობა სჭირია.

დუშეთის მაზრაში ძლიერ გავრცელებულია მცენარე გვირილა (ქამანი) (Pyrethrum roseum). ამ მცენარისგან მზადდება საკურნებელი წამალი—რწყილის წამალი. გვირილას ამუშავებენ 300 კომლი. წლიურად 600 ფუთი იკრიბება, თფილისელი ვაჭრები ყიდულობენ ამ წამალს და შემდეგ თფილისში ყიდიან 10—14—16 მან. ფუთს.

ქუთაისის გუბერნია. მთელ ქუთაისის გუბერნიაში გავრცელებულია ბამბის წარმოება. ბამბიდან ამზადებენ უბრალო ხამის საქსოვ ძაფს. ხამს გლეხები თავის საქირობისათვის ამზადებენ; ბამბას ჰყიდიან ქუთაისში 5—6 მანეთად ფუთს.

იყო ისეთი წლები, როდესაც ვანის საზოგადოება ყიდდა 30,000 მანეთის ბამბას. ეხლა კი ბამბის ვაჭრობა ძლიერ დაცემულია. ბამბის წარმოება ეხლა შემცირებულია, ვინაიდან მას დიდ კონკურენციას უწევს რუსეთიდან შემოტანილი ქარხნის ნაწარმოები. ეხლა მხოლოდ 1/4 მცხოვრებლებისა ამუშავებს ბამბას: ბამბის ნაწარმოები სოფელში რჩება და გასასყიდლად ნაკლებად გამოაქვთ.

რაჭის მაზრაში ბამბის წარმოება დედაკაცების საქმეა, შორაპნის მაზრაში, ხორავაულის საზოგადოებაში ამზადებენ ბამბიდან ხაშს, 8 გოჯიანი ზომის ხამი ღირს 10—15 კაპ. ბამბის ნაწარმოებს აღარ შეუძლია ბრძოლა ქარხნის ნაწარმოებთან და მალე ბოლო მოეღება.

უფრო თვალსაჩინო და საყურადღებო ადგილი ქუთაისის გუბერნიაში უკავია მატყლის წარმოებას. ვანის საზოგადოებაში ამზადებენ მატყლიდან ქსელს, რომელიც არშინი ღირს 20—30 კ. მატყლიდანვე ამზადებენ საჩოხე შალს, ხელთათმანებს (ღირს 13—15 კაპ.), წინდებს, რომელიც წლიურად იყიდება 100 მან. ბაღდადის საზოგადოებაში ამზადებენ წინდებს და ხელთათმანებს. ერთი დედაკაცი ერთ თვეში მოამზადებს საჩოხე შალს, რომელიც 5 მანეთი ეღირება. კუხის საზოგადოებაში ყველგან ქსოვენ საჩოხე შალს, საჩოხე შალი ღირს 3—15 მ-დე; ბაშლაყი 80 კ. 5 მ-დე; წინდა 10—40 კ. წყვილი. ფარცხმინის საზოგადოებაში დედაკაცები (10—60 წლ.) თითქმის

საყოველთაოდ ქსოვენ წინდებს, ნაკლებად შალს თავის საქირობისათვის. ერთი ქალი მოქსოვს წყვილ წინდას 35 საათის განმავლობაში და ეღირება ერთი აბაზი. საშაღე ძაფს ყველგან ამზადებენ დასახელებულ საზოგადოებაში; მხოლოდ ქსოვილებს 31 დედაკაცი ამზადებს, მათ აქვს 20 საქსოვი დაზგა; ერთი წლ.ს განმავლობაში 200 ნაქერს ქსოვილს მოამზადებენ 800 მ. ღირებულებისას. ერთი ნაქერი ქსოვილის მომზადებისთვის (8 კვადრატის არშინის სიგანის) ერთ მუშას სჭირდება 20 დღე ანუ 240 საათი; 6 გირვანქა მატყლი ნაქერისათვის დაუჯდება 2 მან. 40 კ., მაშასადამე ერთი ნაქერი ქსოვილი მაუდი ოთხ მანეთიანი აძლევს მოგებას 1 მ. 60 კ. მატყლის ქსოვილებს ამზადებენ რაჭის, შორაპანის და სენაკის მაზრაში.

ქუთაისის მაზრაში საპატია ადგილი უკავია ტყავისაგან ნაწარმოებს. ამზადებენ ქალამნებს, ტიკებს და გუდებს, ბოხოხის ქუდებს, რომელიც 1—12 მანეთამდე ღირს. აგრეთვე გავრცელებულია საცრის წარმოება. ერთი დედაკაცი დღეში ამზადებს 5 საცრს, თითოეული ღირს 25—40 კაპ., იყიდება ქუთაისში. საშუალო წლიური შემოსავალი ერთი დედაკაცისა უდრის 35 მან.

— მასალები ნებას გვაძლევს განვაგრძოთ მოთხრობა შინაური წარმოების შესახებ, მაგრამ, მგონი. ნათქვამიც საკმარისია.

ვინც იკისრებს დაწვრილებით შესწავლას შინაური მრეწველობის დღევანდელ მდგომარეობისა ჩვენში, ნათლად დაინახავს, თუ რა ეჭირვება მის გაძლიერებას და გაუმჯობესობას, მაგრამ ჩვენი უძლურება, ჩვენი საძაგელი მდგომარეობა, იმაშია, რომ ჩვენ ვერ ვიცნობთ ჩვენ ქვეყანას და როგორ შეიძლება სენისაგან განკურნება თუ ავადმყოფობის სურათი ნათელი არ იქნება ჩვენთვის

სიმ. ავალიანი.

მოგონებანი

II

ცხოვრება სოფლისა ბატონ-ყმობის დროს, — ნაქირნახულევის გატანა ბაზარში. — სოფლის ვაჭარ-ჩარჩები. — ხანულაობა. — მოჯამაგირეობა. — დიამბეგობა. — სოფლის გამართობი. — მოქირავნობა, აღზევანს სიარული მარილზე. — სოფლის მოძღვარი.

იშვიათი იყო სოფელი, რომ ბატონი არა ჰყოლოდა — თავადი, ან აზნაური. ზოგს თავადს ხომ აზნაურებიც ჰყავდათ ყმებად, ეგრედ წოდებული საბატონო აზნაური. სულ თითო-ორიოლა სოფელია, რომელსაც ბატონ-ყმობის სუსხი არ უწევია. ეს

სოფელი ძალიან განიჩეოდა საბატონო სოფლიდან ზნეობით, პირდაპირობით და შეძლებითაცა. სოფელი დირბი, საიდანაც მე ვარ, ეკუთვნოდა და ეკუთვნის ქართველთა ქრისტეს საფლავის მონასტერსა იერუსალიმში; ჟამთა ვითარებისა გამო ქართველთა მონასტერს დაებატონენ ბერძნის ბერები და მამულიც იმათ ხელში გადავიდა. დირბში ცოტა რამ უმეტი ჰყავდათ აზნაურ დეკანოზიშვილებსა, სხვა აზნაურნი უყმონი იყვნენ. მცირე მამულანნი. სამონასტრო მამული უზარ-მაზარია, სულ სამი ათასს დესეტინას უდრის, ანუ ქართლურის ანგარიშით ექვსი ათასს დლიურსა. აი ამოდენა მამულის ბატონ-პატრონი იყო და დღესაც არის იერუსალიმიდან გამოგზავნილი ბერი, ხარისხით არქიმანდრიტი. მოურავად ჰყავდათ თვით სოფლის გამჭრიახე გლეხთაგანი. მოურავები, როგორც მოგვხსენებით, თავისკენ უფრო ბევრს ითლიდნენ, ვინემ ბატონისკენ. როცა მომწიფდებოდა ხორბლეულობა, თვით არქიმანდრიტი, მოურავით, მამასახლისით და ბიჭებით, დაივლიდა მინდორ-ველსა და ასწერდა, ვის რამდენი ჰქონდა ნახნავი. დლიურზე ათი ჩანახი იყო გადაჭრილი ღალა. შემოდგომის პირზე აგრეთვე ასწერდნენ ვენახებსა და ვარაუდით დააწერდნენ კულუხსა (ღვინოზე ღალას ჰქვიან კულუხი). ამას გარდა სოფელი მოუმიკდა ბერსა ხოდაბუნსა, დაუკრეფდა ზვარსა, ყველა სამუშაოს უსრულებდა; დღესასწაულებში უზიდავდა ძღვენსა. მუშაობის დროს, განსაკუთრებით მამითადის დროს, ხარჯი ბატონისა იყო, სასმელ-საჭმელი უხვედ ეძლეოდათ, ღვინო ხომ თავზე სასმელად იყო. ქერს უთუოდ სცელოდნენ, აბულულებდნენ და მერე მიჰქონდათ გასალეწად, ბურს კი უსათუოდ მკიდნენ.

თუმცა სოფელი დირბს თავის ბატონი ჰყავდა, მაგრამ იმას სხვა ბატონიც არ აკლდა: დირბს ტყე საკუთარი არა ჰქონდა, საწვავი შეშა, ფიჩხი და ხის მასალა გამოჰქონდა სხვის ტყიდან, სხვა თავადის ან აზნაურის ტყიდან. ამიტომ იმათაც ემსახურებოდნენ; გლეხი გაჯერებული იყო. ეს იყო უმთავრესი მიზეზი, ჩემის აზრით, რომ ძველად ოჯახი არ ნაწილდებოდა. მარტოხელა ოჯახი დაღუპული იყო: წელში იყო გაწყვეტილი თავისი და ბატონის სამუშაოსაგან. ყველა სამუშაოზე ხალისიანი, საამური თვით მუშისათვის და აგრეთვე გარე მაყურებლისათვის იყო მკა. გამოჩენილ მომკვლებს ხმა ჰქონდათ გაგარდნილი, როცა რომელიმე თავადს მამითადი ჰქონდა, თავს მოუყრიდა ახლო-მახლო სოფლების განთქმულს მომკვლებს. ხოდაბუნის პატრონს შიგ შეუა ხოდაბუნში ჰქონდა გაკეთებული ცოტა ამაღლებული ადგილი. აქ მოიწვევდა მეზობელ თავადებს და მაღლიდან გადასცქეროდნენ მომკვლების ბრძოლასა. ხშირად ასი და მეტიც ნამგლიანი კაცი მოიყრიდა თავსა. გაიყოფოდნენ დას-დასად და მოედებოდნენ ყანასა „მეტრევითა“. ყველა დასს თავისი მეთაური

ჰყავდა, გამოცდილი და დახელოვნებული მომკალი. რამდენ სვესაც გაიტანდა დასი, შესდგებოდა, მაშინვე გაჩნდებოდნენ დოქ-ყანწებით ბატონის შინაყმანი და აწვდიდნენ ყანწებით ღვინოსა. ღვინოსაგან შეხურებულნი კვლავ ცეცხლივით მოედებოდნენ ყანასა. იყო დაუსრულებელი ჟრიაშული, ნამგლების ტრიალ-ჟღერიალი, „ჰოპუნას“ გუგუნე, ერთი დასისაგან მეორესადმი ოხუნჯურ ლექსების და ხანდისხან უწმაწური შაირების სროლა. გამოცდილ მომკალს ისე გაჰქონდა ყანა, ისე აწყობდა ხელაურს-ხელაურზე, თითქო მაშინით სცელოვსო, ჩამორჩენილებს შესწყვილებდა; „ჰაი თქვე ლაჩრებო, თქვენა!« შეუკურთხებდა შაირით და ჩამოუბრუნდებოდა, რომ ჩამორჩენილებთან სწორედ გაეტანა სვე.

გლეხის სადილობის დროს, ასე ათს საათზე, მობძანდებოდა ბატონი თავის სტუმრებით მამითადში. მაშინ მეთაურნი სხვა და სხვა დასისა თითო მომკალის თან ხლებით ბატონს და სტუმრებს მიაგებდნენ ყანის პირში ხელაურს სიმღერითა და ნამგლის ტრიალით. ბატონი და სტუმრები დასაჩუქრებდნენ ფულით. ვაი იმისი ბრალი, ვინც ამ გახელებული მკის დროს გზად გაივლიდა: გადუდგებოდნენ ხელაურითა; მგზავრებს მეტი ღონე არა ჰქონდათ, უნდა დავსაჩუქრებინათ ფულითა, არ დასაჩუქრებდა და მიაყოლებდნენ უწმაწურ შაირებსა; ან ცხენს ფაფარს შეუქრიდნენ ნამგლითა, ხშირად კულსაც მოაქრიდნენ ცხენსა. განსაკუთრებით ვაჭარი ურიები და მეწვრილმანე მოვაჭრენი იყვნენ უბედურობაში, დაინახავდნენ თუ არა, რომ მომკალს ხელაური მიაქვს, ცხენებს დასძრავდნენ, მაგრამ ფართალ აკიდებული ცხენი სად წაუვიდოდათ. ხშირად ბოხჩები გადუცვივდებოდათ, თითონაც ცვაოდნენ ცხენებიდან, დაიქერდნენ საბრალო ურიებს ტყვედ და წამოიყვანდნენ ბატონთან ყანაში. იძულებულნი იყვნენ ბოხჩიდან ხელსახოცი ამოელოთ და მეთაურებისთვის მხარი აეხვიათ. საზოგადოდ მეთაური მომკელი დიდს პატივში იყო: იმისი იყთ საკლავის თავ-ფეხი და ტყავი.

გლეხი, განსაკუთრებით მარტოხელი, თავის საქმისათვის ვერ იცლიდა, ამიტომ მცირე ოჯახები, ე. ი. მარტოხელა, მუდამ სიღარიბეში ჰღაფავდა სულსა და სოფლის ბარგად ხდებოდა: სოფელი ეშველებოდა—მოუმიკდა, გაულეწდა, მკაში ეხმარებოდა, მაგრამ მაინც ნაკლებულებაში იყო. ძველს სოფელს თავის ნაწარმოები, ნაჭირნახულევი იშვიათად გაჰქონდა ბაზარში უგზოობისა გამო. ამიტომ იძულებულნი იყვნენ ადგილობრივ ეძლიათ ნახევარ ფასად ქალაქებიდან მოსულ ჩარჩ-ვაჭრებისათვის და ადგილობრივ ურიებისთვის. ქართლში გორის მაზრაში, ამ დროს ებრაელები მოსახლეობდნენ ცხინვალში, ბრეთში, ფცაში და სურამში. უფრო იოლლიანნი იყვნენ მოვაჭრე ებრაელები. ზაფხულში და შემოდგომაზე, მოსავლის მოკრეფის

დროს, სოფელი ამსებით—ამსებოდა მოვაჭრეებით; ზოგს დაკვეთილი ჰქონდა პური, სიმინდი, ქერი, თუ ტკბილი ნახევარ ფასად. იმსებოდა ტომრები და ურემი-ურემზედ მიდიოდა ქალაქებისაკენ. რასაკირველია, ეს ყველაფერი აწებოდა კისერზედ ღარიბ გლეხობასა, რომელსაც ღონე არა ჰქონდა, წასულიყო ბაზარ ადგილას და იქ პირდაპირ გაეყიდნა. ყოველიფერი სოფლად, რომ იტყვიან—ობრად ფასობდა: კოდი პური. ანუ რვა ჩანახი, ფასობდა ექვს აბაზად, ხანდისხან მანეთ ნახევრად. ერთხელ, მახსოვს, რვა აბაზი გახდა კოდი, ანუ ჩანახი აბაზად. დიდ უბედურობად მიაჩნდათ ეს მოვლენა, სწორედ ღვთის რისხვად,

— რათ მოგვივა კარგი დროს ღმერთმა ჩვენზე ხელი აიღო, წელს მოსავალმა გვიკლო და კოდმა პურმა რვა აბაზამდე შეითამაშაო, ამბობდნენ მოხუცებულნი.

ეს ამბავი იყო იყო სამოციანი წლების დასაწყისში.

ხენა-თესვის გარდა ხალხის ეკონომიურს ღონეს შეადგენდა კიდევ სხვა და სხვა შონა-მრეწველობა—მეფუტკრეობა, მებარეშუმობა, სხვა და სხვა ხელნაქნარი, ყველისა და ერბოს დამზადება. ყველასი და ერბოს დასამზადებლად შემოდებული იყო ეგრედ წოდებული **ხანულობა**.

რაში მდგომარეობდა **ხანულობა**? — პეტრე-პავლობისა და მარიობის მარხვა იყო გადადებული ყველისა და ერბოს გასაკეთებლად. ქართლში, მოგვხსენებთ, ვერც რიგად საქონლის მოშენებას არ მისდევენ. გუთნეული ხარ-კამბეჩი და რაოდენიმე—ორი-სამი—მეწველი ძროხა და ფურ-კამბეჩი თუ ჰყავდათ, დიდი შეძლებული იყო და იშვიათიც არის, მერც ეხლა, ამისი მქონე ოჯახი. თითო ძროხა ყველისა ჰყავს. ერთი ძროხის რძე რა ყველსა და ერბოს დაამზადებს. ამიტომ ორი სამი თითო ძროხიანი შეერთებოდნენ, შეადგენდნენ ამხანაგობას. რამდენიმე დღეს ორი მესამეს უზიდავდა საწველე-ლით რძესა. ყველას ქდეები ჰქონდა თავისთვისა. რომ მიიტანდნენ მორიგესთან, ის ჩააყუდებდა საწველეში ქდესა, სადამდინაც მისწვდებოდა რძე, იქ ქდეს გაუკეთებდა. ასე ყოველ დღე. ახლა მეორეს მიუზიდავდნენ, ახლა მესამე ამხანაგსა. პირველი ამხანაგი მიიტანილ რძეს მაწვნად აყენებდა, მერც სდრვებავდა და ამოჰქონდა კარაქი, ან ზოგს რძეს ყველად აკეუებდა. როცა ერთი მორჩებოდა, ახლა მორიგად მეორეს მიუტანდნენ. პირველი მეორეს და შემდეგ მესამე ამხანაგს იმდენს მიუტანდა, რამდენსაც უჩვენებდა მისგან დანიშნული ქდე. ამას ერქვა **ხანულობა**, ე. ი. ხანგამოშვებით ერთმანეთთან რძის ზიდავა, მირწყვა. ამ ნაირის წესით თითქმის ყველა ხელმოკლე გლეხს თავისი სამყოფი ერბოც ჰქონდა, ყველიცა და დომხალიცა. ყველა ეს დედაკაცების ხელში იყო.

მაგრამ გაჭირვებიდან მაინც ვერ ამოდრიოდა სოფელი, მაინც ცხრა ტყავი სძვრებოდა. გაჭირვებისა გამო მოჯამაგირეობა იყო გახშირებული. ორი ძმისაგან შემდგარი ოჯახი, მცირე მამულიანი, ერთს ძმას, უცოლშვილოს, იმეტებდა მოჯამაგირედ, ის უდგებოდა რამდენიმე თუნად მღვდელს, ან შეძლებულს გლეხსა. მოჯამაგირე ვირის ტანჯვას ითმენდა, იმას კაცად არ აფასებდნენ, კაცად არა სთვლიდნენ. დღე ღამე იყო იმისთვის და ღამე დღედ, აი ერთს ხალხურს ლექსში როგორ არის აწერილი მოჯამაგირის ცხოვრება:

მოჯამაგირის საქმესა
ადვილად იტყვის ენაო,
დილით რომ ქალაქს გაავდონ,
სალამოს გორისკენაო... (*)

— «თუ კუ კურდღელი დაიჭირო
(აბაბუხს ბატონი)

ხორცი მე, ტყავი შენაო;
თუ რომ შელა დაიჭირო,
ტყავი მე, ხორცი შენაო

გაჭირვებულს სოფელს ხმის ამომღებნიც ჰყავდნენ, თავისუფლების მძებნელნი, მსურველნი, ამათ სოფელში ბატონები **აყვიებს** ეძახდნენ. ბოღმა და ვარამი, გლეხების გულში მუწუკად ქცეული, ვეღარ ეტეოდა მის გულში და რომელიმე გამგედავი, ქუეყანი გლეხების პირით იფეთქებდა, სკდებოდა. მუწუკი და იარა მალამოს თხოულობდა დასაამებლად. მაგრამ ვერ იბოვა და ვერ სოფელმა სანატორელი თავისუფლება. პოეტები თავისუფლებას გუნდრუქს უკმევენ, ათახ ფერად ამკობენ: შენ ხარ ნავსაყუდელი გაჭირვებულთაო, მაგრამ ჯერაც ვერ გამხდარა ნავსაყუდლად. სამართლიანი ხალხი ცოტაა ჯერაც, სამართლიანობას ჯერ ყველა არ მოუცავს, უსამართლობაა ჯერედ გაბატონებული. სამართლიანს თავისუფლება ყველასათვის სურს, უსამართლოს კი მართო თავისთვის. კარვად აქვს ჩვენს ხალხს გამოთქმული ეს აზრი: „მართალს კაცს ცხენი უნდა შეკაზმული ჰყავდეს, საქვას მართალი და მაშინვე მოახტეს ცხენს და გაიქცესო“.

აიმაღლებდა თუ არა რომელიმე გლეხი ხმას უსამართლობის წინააღმდეგ და მოითხოვდა თუ არა სოფლისთვის სამართალს და სიმართლეს, მაშინვე აცნობებდნენ ღიანვესა. ისიც გაჩნდებოდა თავის ამალით და ჩაფრებით. მომეტებულად დიამბეგებად ქართველი თავადები იყვნენ, ჩამოხტებოდა დიამბეგი ამალით სოფლის მებატონესთან.

— აბა, მომგვარეოთ ის სოფლის აყვია, სოფლის ამრევი, ბატონისა და ღვთის მოღალატე.

*) ქალაქს დაბალი ხალხი, ძველადაც და ეხლაც, **თფილისს** ეძახდა; სხვა ქალაქებს ქალაქებად არა სთვლიდა და ამიტომ სახელით იხსენიებდა. როცა ტფილისში მიდის გლეხი, თავის დღეში არ იტყვის—ტფილისს მივდივარო, არამედ იტყვის ქალაქს—მივდივარო.

ჩაფრები მოედებოდნენ სოფელსა. სოფელი გაიკმინდებოდა; ყველას გული უძაგდაგებდა. ეს ძაგდაგი შიშისა არ იყო. ეს იყო ძაგდაგი სისხლის ძიებისა, დაგუბებულის ბოდმისა, ჯავრის ამოყრისა, მაგრამ კირთებისაგან გათელილს გლეხს მარტო გული უთრთოდა, მარტო გული უძაგდაგებდა. ძალა კი სულისა ჩაკლული ჰქონდა, ეს ძალა ვერ იშლებოდა. მხოლოდ რჩეულნი შვილნი სოფლისა, ძლიერნი სულითა, სარგებლობდნენ ამ ძალითა, იმას ვერ აშინებდა მათრახი ჩაფრისა; მათრახს იფნის სახრეს, ან შინდის კომბალს შეაშველებდნენ, ბევრჯელ გაუქრელებით ჩაფრები იფნის სახრით და თავი გაუჩნებიათ შინდის კომბლით. სცენაზედ საბრძოლველად გამოსული გლეხი საშიში იყო დიამბეგისათვის, განსაკუთრებით კი მამბეღარი მებატონისათვის, ძლიერ იშვიათი იყო ოჯახი, რომ იარალი არა ჰქონიყო, ხანჯალი ხომ განუშორებელი მეგობარი იყო თითქმის ყველა გლეხისა.

დაძებნიდნენ ჭალა-მინდვრებში და როგორც იყო მიაგებდნენ განდგომილებსა. იმათ მიყვანამდე მამასახლისს გაამათრახებდა დიამბეგი ან მისი თანაშემწე, სილებით აუწვავდნენ ყბებსა და ბატარა ბავშვივით ყურებს აგლეჯდნენ.

მახსოვს მამასახლისად იყო არჩეული ერთს ამისთანა დროს გაბრიელ მაქარაშვილი*), კაკი საყვარელი მთელი სოფლისა, ახალგაზრდობაში ქებული თავის ვაჟაკობით და ბატონობითა, მუდამ ამაყი და სიმართლის მთქმელი, ამასთან ბრვე, წამოსადეგი ვაჟაკი. შემოუტია დიამბეგმა, თუ არ გიპოვნია ეს და ეს კაცი და ეხლავე არ მოგიყვანია, წამოგაქცევ და რაც სიგძე გაქვს, იმ სიბტყეს მოგცემო.

— მე რომ მცოდნიყო, რისთვის მობძანდით, შესაძლებელი იყო არსად გამეშვა და წარმომედგინა, უთხრა მტკიცედ გაბრიელ მამასახლისმა ბ. დიამბეგსა და ყავარჯენზე დაეყრდნო.

— რას როშავ, შე არამზადავ! დიამბეგმა გაშალა ხელი სილის გასარტყმევად.

გაბრიელ მაქარაშვილმა უკან დაიწია, აიცილია სილა და უთხრა:

— ბატონო, სამაგიერო არა დამიაშავებია—რა, არც როდის არავისაგან ნეკი არ დამკარებია. ნუ ინებებთ ჩემს შეურაცხყოფასა.

— დაკათ, ბიჭებო, მაგას! წამოაქციეთ და სამოცი «როზგი» უცხუნეთ, შეპლრიალა დიამბეგმა. ბიჭებმა გაიწიეს ბძანების ასასრულებლად.

ბერიკაცმა გაბრიელმა იძრო ხანჯალი და შეპყვირა:

— პირველს, ვინც კი წამოსდგამს ნაბიჯს, გულში დავასვამ ხანჯალს და მერე რაც გნებავდეთ, ის მიყავით. ჩემი მარჯვენა კიდევაც გაჰყვით მაგისთანა ლაწირაკებს.

(*) ჩემს ნაწერში „წარსულიდან“ მოთხრობა მაქვს „მგელ ბაბია“, ეს „მგელ ბაბია“ იგივე გიბრალ მაქარაშვილი, ახალგაზრდობაში სოფლის გმირი, მოხუცებში მამასახლისი იყო.

მახსოვს, ჩავარდა შუა მამა-ჩემი, რომელიც ცოტა ნათესავად მოხვდებოდა დიამბეგსა, „როზგს“ გადაარჩინა, მაგრამ სამს დღეს ჩაამწყვდიეს გაბრიელი სოფლის სატუსალოში—გომურში.

დიამბეგის სამართალი იქრებოდა მათრახით და „როზგითა.“ ბევრჯელ მოვსწრებივარ, რომ წამოუქცევიათ მოხუცებული გლეხები და „როზგით“ გაუქრელებათ. ამის შედეგი ის იყო, რომ მოჰკლავდა რომელიმე გლეხთაგანი მამბეღარ ბატონსა და გავარდებოდა ტყე-ველად ყაჩაღად.

ამოდენა ქირ-ვარამს სოფელი მინც უძლებდა. მაგრამ მის გულზედ იქდებოდა ყველა ეს, როგორც გრამაფონის ფირფიტაზე სიმღერები, როდისმე დასაქლვევი ადგილი აღარ ექნებოდა და გარედ გამოვიდოდა, გადმოინთხებოდა დაგუბებული ქირ-ვარამი სოფლისა. გასაკვირვებლად მიიჩნიეს ნაბატონრებმა აწინდელი სოფლის აბოზოქრება, თავზე ხელის მოსმა და თავისუფლების ტრფალი. რად გაუკვირდათ, როდესაც გასაკვირველი არა იყო რა: იგი იყო პირდაპირი შედეგი მათის ნამოქმედარისა.

გაკვირების დროს სოფელს დამლხინებლებიც ჰყავდა: წყლიანი მოლაპარაკენი, მეოხუნჯენი, სოფლის მესტვირეები, მოლექსენი. ერთხელ, როდესაც დიამბეგმა დაარბია სოფელი, ხალხმა თავი მოიყარა წირვის შემდეგ და დაღონებული სჯა-ბაასობდა თავის უბედურ ბედზე. იმ დროს შეესწრო კაკია გულიაშვილი, სოფლის მოლექსე, ქირ-ვარამის გამომხატველი და მკიცხავიც. მოუბრუნდა მოხუცებულებს და უთხრა: ნუ გეშინიათ,

ეხლა მოვა გაზაფხული,
დედა-მიწის გამხარველი;
ტყე-ველიცა აჰყავდების,
მინდორს სხვა ფერი დაედგის...

— კარგია, ბერიკაცებო, გაზაფხული, არ გამოვიცლიათ გაზაფხულის პირზედა ეს ნათქვამი:

სოფლის ბოლოსა მოვედი,
გამოსულა საყვარელი:
შევხედე და შემომხედა,
ტურფად დამიქნია ხელი...
საწყინარმა თვალმა მითხრა—
ღმერთო, შენ კეთილი ჰქენი...

— აი ვინც შენ დაგიქნევდა ხელსა, შენმა მზემა, პირში ჩაადნებოდი, აპუხტს რომ გევხარ, სიცილით გადაელაპარაკენ მეზობლები.

— ჰაი თქვე დოყლაპიებო, წაუწვებით დიამბეგებსა, გიჟაპუნებენ როზგებსა...

— ბიჭო, გაჩუმდი, ოორემ ყარაული გიჯოზს, შენისთანები გაუმათრახებიათ.

— ჩემისთანები არა ყოფილან, ვაი არა აქვს კაკიას.

— სოფელი სულს იღვამდა კიდევ ქირაობით, მარილის მოტანით აღზევნიდნ და ბაზარში ნაქირნახულები გატანით.

შეძლებული ოჯახი მონარჩუნებდა ერთის ან ორი ურმის ხარ-კამეჩსა, მიდიოდა ქალაქში, ტფილისში და იქიდან მოჰქონდა საქონელი სხვა ქალაქებში, მაგალითად ბაქოში, გუმბრში, ერევანში, ქუთაისში, ფოთში, ყულევში. ქარავანი ქარავანზე გადაბმული მიდიოდა ფოსტის გზებზე. მთელი ზაფხული, მაისიდან მოკიდებული ღვინობისთვის, ქირაზე დადიოდნენ და კაი ფულსაც იღებდნენ. ქარავანი შეიარაღებული იყო თოფ-იარაღით, ჰყავდათ თან ძაღლები და მამლები ღამის მიმდინარეობის გასაგებად. ქირაზე მოსიარულე კაცი პატივცემული იყო თავისი გამოცდილებითა, ბევრი ახალი ამბავი შემოჰქონდა სოფლებში, ნანახსა და გაგონილს უზიარებდა სოფელსა.

— ისე ჩავა ყულევში და მოვა, — იტყოდნენ ხოლმე ამისთანა კაცზე, — როგორც თავის სახლში.*)

მაშ რა ექნა სოფელსა, თუ სხვა შრომაც არ ეკისრა, რათა ამოსულიყო ვალისა და ვაზშისგან. **ლიტრის** კაცს კიდევ არა უშავდა რა, მაგრამ **ჩარექისა** ან ნახევარ ჩარექის კაცს კი ძიელ უქირდა. მაგრამ ეს ტერმინები გაუგებარი იქნება, — მე ვგონებ, — აწინდელ მკითხველისათვის, თუ არ განვმარტე:

სახელმწიფო ხარჯის, ანუ როგორც გლახობა ეძახის «ფოსტის ფულის» ასაკრებად, სოფელი განაწილებული იყო თვით სოფელელთაგან ოთხ კატეგორიად: ლიტრის კაცი, ნახევარ ლიტრისა, ჩარექისა და ნახევარ ჩარექისა. ძველად სოფელში უმაღლესი ზომა საწონისა იყო ლიტრა — ათი გირვანქა, ნახევარ ლიტრა — ხუთი გირვანქა, ჩარექი, — სამი გირვანქა და ნახევარ-ჩარექი — გირვანქა ნახევარი. ფუთობით ანგარიში არ იყო. იტყოდნენ ორა ლიტრა გამოვიდა, ანუ ოთხ ლიტრა მარილის ქვას და სხვ. აქედან ლიტრის კაცი იყო ყველაზე შეძლებული, თავი ოჯახი ქონება-შეძლებითა. ამ ოჯახს მეტი ეწერა ხარჯი, და ასე ქონება — შეძლების მიხედვით.

აღზევანს მარალისათვის უფრო ლიტრის ოჯახი მიდიოდა, ამის გარდა შეერთებოდნენ ნახევარ-ლიტრიანები ერთად და ერთს ურემს შეაბამდნენ, აგრეთვე შეერთდებოდნენ რამდენიმე ჩარექის კაცი და ისინიც ერთს ურემს გააბამდნენ. დიდი სოფლიდან სულ უკანასკნელი ერთი ათი ურემი მაინც წავიდოდა, ურემში უსათუოდ გაბმული იყო ყვეარი სანაქებო ხარკამბეჩი. მარილზე მიდიოდნენ უფრო მარიობის თვის ნახევრიდან, როცა კალოობას მისწურავდნენ. რამდენიმე სოფლის ურემი მოიყრიდა თავსა შარა გზაზე და ერთად გაუდგებოდნენ აღზევანის გზასა. აღზევანს უფრო ნავალი, ნაცადი და რჩეული ვაჟკაცი გლახობა მიდიოდა, რადგან

ხშირად შეტაკება ჰქონდათ ხოლმე თათრის ყაჩაღებთან. აღზევანიდან დაბრუნება სახლში მშვიდობით დღესასწაული იყო, სიხარულით დაუხვდებოდა სოფელი მოსულებსა და იყო ერთი ხვეწვა-კოცნა. ამიტომაც გამოუთქვამს ხალხს პაწია ლექსი:

აღზევანს წავალ მარილზე,
მარილს მოვიტან ბროლსაო,
ჯერ დედას გადავებევეი.
მერმე ცოლსა და შვილსაო.

იმდენს მარილს მოიტანდა სოფელი, რომ მთელს სოფელს წლითი წლამდე ჰყოფნიდა. ნახევარ-ჩარექიანს ოჯახს მიჰქონდა ერთი ჯამი ფქვილი ან ხორბალი და გადასცვილიდა მარილზე. ზოგი მუშად გაჰყვებოდა ბარვაში, თონანში და ოჯახში მარილს გააჩენდა. ერთის სიტყვით სოფელს მარილი ბაზრიდან არ მოჰქონდა.

გარეშე მშველელი სოფელს არა ჰყავდა, თვით იყო თავის ქკუის დამრიგებელი, რიგისა და წესის მიმცემი. ზოგან სოფლად პატიოსანი და სათნო მოძღვრები ჰყავდათ. აწინდელ სოფლის მღვდელსა და მაშინდელის შორის დიდი საზღვარი სდევს, წარმოუდგენელი იყო, რომ მოძღვარს. — ასე ეძახდა სოფელი მღვდელს, — ვინმე შეეწუხებინა. მე მახსოვს ჩემს პატარაობაში — პაპა-ჩემი, მამა-ჩემი, ფილიპე ყიფშიძე, პაპა ჩვენთა მწერალთა — ძმათა ყიფშიძეთა, პეტრე სამადალაშვილი. სოფელი სწორედ თავიდანსა სცემდა ამ მოძღვრებსა: დამრიგებელნი, მრჩეველები გასაქირში, ბავშვების აღმზრდელნი, კვირა-უქმით ვეფხვის ტყაოსნის, გურამიანის და სიბრძნე-სიკრუის წიგნების მკითხველნი, სახარების ამხსნელნი და სხვ, ხალხიც პატივით ექცეოდა: მოძღვარმა არ იცოდა, როგორ მოიმკებოდა მისი ყანა, როგორ გაილეწებოდა. სოფელი მოუმიკდა, გაულეწდა და ორმოში ჩაუყრიდა პურსა. ქვევრს მოხდიდა გლეხი, მღვდელს უნდა პირჯვარი გადაეწერა, გლეხი ერთს თუნგს ღვინოს მიართმევდა; პირველად შეყენებული მაწვნის ქოთანნი მოძღვარს მიერთმევდა; პირველი ბუდის დაყვინჩილებული ვარია, მოძღვართან მიჰქონდა. ერთის სიტყვით მოძღვარს არა აკლდა-რა სოფლისაგან. იგი სოფელს პირზე ტყავს არ აძრობდა, სოფელიც ამას აფასებდა და პატივში ჰყავდა თვისი მოძღვარი.

აწინდელი მღვდელი კი, — უკაცრავად ვარ იმათთან, — ჩინოვნიკია, იგი ნამდვილი ბიუროკრატია, **ოცის კაცად** გამხდარი, კისერში აწვეს სოფელსა და მოძღვრობის მაგივრად ჩარჩობს-ვაქრობს ორნაირად — სულიერად და ხორციელად.

ბ. მგალობლიშვილი.

(*) ყულევს ეძახდნენ **რედუტ-კალესა**, მდებარეობს შავის ზღვის პირად, ხორგის მდინარეზედ, ფოთიდან 14 კერსის მანძილზედ, ჩრდილეთეთად ფოთისა,

ჩ ვ ე ნ ი ბ ე დ ა გ ო ვ ე ბ ი

პირ მოთხოვნის, შოლატობის
და ორპირობის მომხატვ ნიჭი,
რომ ვიმოქმედო ჩვენს ქვეყანაში
და თან-და-თან წინ წავედგა ბიჯი.

აკაკი.

დიდად გვიკვირს, როდესაც ზოგიერთი უცხო პედაგოგები „კუსტინოვიჩის“ სახით ჩვენს ენას ძალღერს უწოდებენ და მის სრულ განდევნას მოითხოვენ სკოლებიდან! ეგ არ არის ისე საკვირველი. „კუსტინოვიჩების“ მიხანი ვინც თვალ ყურს ადევნებს ჩვენს ცხოვრებას, მისთვის დიდი ხანია, აშკარაა. — უარყოფა საღ პედაგოგიურ პრინციპებისა, კაცთ-ქამიაობის დანერგვა სხვა-და-სხვა ერთა შორის, სხვისი ყოველივე კარგის უარყოფა და თავისის გაღმერთება, აი, იდეალი ამგვარ კაცი-ქამია პედაგოგის! მაგრამ მე ოდნავ არ მიკვირს „კუსტინოვიჩების“ გამოლაშქრება ჩვენს წინააღმდეგ, ჩვენში სავალალოა და სამწუხაროა ქართველ პედაგოგების გაუკულმართების გზაზე შედგომა! — იშვიათად ნახავთ ჩვენში ქართველ პედაგოგს, რომელიც ღირსეულად იცავდეს თავის მშობლიურ ენას და მის წარმატების საქმეს ემსახურებოდეს. ჩვენს სკოლებში ითხოვენ რუსულ ენის სწავლების საქმეში გაბატონებას. და ვინც შესძლებს ბიუროკრატ პედაგოგთა დასახულ მიზნის მიღწევას, მას დაწინაურებასა და წარჩინებას აძლევენ. ქართველი პედაგოგები (ყველაზე არ ვამბობ) პირად წარჩინებას მშობლიურ ენას ამბჯობინებენ და ერთმანეთს ეჯიბრებიან მშობლიურ ენის დაჩაგვრაში. ბევრს ვიცნობ ქართველ პედაგოგს და ვიცი მათი უკულმართი მოღვაწეობა! სიტყვით ეს ვაჭბატონები მარად ქართულ ენაზე და მის დაცემაზე გელაპარაკებიან და საქმიანობა ერთ გაკვეთილს ორ მთავრობისაგან ნება დართულ ქართულ გაკვეთილიდანაც კი იპარავენ და სახელმწიფო ენის სწავლებას ანდომებენ წარჩინების მისაღებად. კიდევ ვიმეორებ: „კუსტინოვიჩებზე“ გაცილებით უფრო საშიშია შინაური პირმოთენე, გაუკულმართებელი პედაგოგები, რომლებიც ჩვენთან კაკანებენ და კვერცხს-კი სხვაგან სდებენ.

ილია ბახტაძე.

ბ ე ღ ი მ გ ო ს ნ ის ა

(გაგრძელება)

დრამა სუთ მოქმედებად

მ რ კ მ მ დ ე ბ ე ბ ა მ მ ო ტ ხ ე .

სურათი I.

ქუჩა.

(ხალხი გაივლო-გამოივლის. თომა მათხოვრობს)

თომა. უფალი იყოს თქვენი შეშვე!.. მოიღეთ რამე!

მადამა დმერთმა სუ მოგკვლათ მარად კეთილი! —

— არა! გაქვავდა ხალხის გული! არ ებრალებათ ჩემებრ უშვეო, დავრდომილი, ლუკმის მოხონელი! უნდა დავებრუნდე ჩემ შეილებთან სელცარიელი. მშაიერ-მწუერვადნი „მამავ, გეშაინ“, დამიძახებენ! მეც უნდა ვეითხრა: მოითმინეთ! ხვალ დმერთი მოგვცემს!..

ვაჭ სოფელია, სოფელია,

უღმობელია სოფელია!

თუ აქ ტანჯავა შელოდა,

რისთვის მშობე, მშობელია! —

— უფალი იყოს თქვენი შეშვე!.. მოიღეთ რამე!

(ხალხის სიარული შესწყდება და თომაიც გადის. შე- მოდიან: არჩილ, დათო, ბესარიონ, გიო, თედო და სხვა მათი მეგობრები.)

ემჩნევათ საღლაკ უქეიფიანთ,

არჩილ. დიას, სწორედ დღეს.. დღეს გავუგ- სსტიკო-მუქართი სესეე წერილი | ზავნე და ესეა მსოფლდ შემთხვევას ვეძებ, რომ მიუსჯო მწარე სიკვდილი.

ბესარ. სწორედ რომ მეხი დაადტეადებოდა... თავს უშველოს, სჯობს მოეფაროს;

გიო. რომ არ მოგვშორდეს?..

ბესარიონ. მაშ სამუდამად

ამ წუთისათვის გამოეთხოვოს!

არჩილ. ახა წავიდეთ, ღვინო დავლით და გაბედულად კვლავ ვიმოქმედოთ! ღვინო, ხომ იცით, სულს ახარებს, თან სამოქმედოთ გულის აფრთხილებს!

დათო. არა და არა, უნდა გამოგეტყდე... მე აღარ ძალიან მეტი მოთმინა;

წინ ადუგდები მე თქვენ სურვილებს... ნებას არ მოგცემთ მოკვლათ მართალი!

და მე რე ისიც ჩვენი შგოსანი!

ეს ხომ იქნება ბარბაროსა!

უფავმა გავიჟგნოს ედემის ვარდი.

სად გავინილა, ან სდა თქმულა?

არჩილ. როგორ? განა შენ წინ აღმიდექი? ეს, მეგობრებო, მოღალატეა.

დათო. დიას! მე თქვენი მოღალატე ვარ! რისთვის არ გიკვით ან რომ ამდენს ხანს მე თქვენთან დავრჩი — ავასაკებთან?

(ისმის უკმაყოფილო ხმები)

ავასაკების მოღალატე ვარ,

მაგრამ ერთგული წმინდა საქმისა! —

— როდესაც მითხარ შენი განზრახვა,

თავბრუ დამესხა, ვიწვე კანკალი;

„მძიმე განზრახვას წინ აღუდექო!“

ჩამჩურჩულედა ხმა იღუმელი!

და აღარ ვშალავ, აწ ვაღვიარებ,

ნიკოს მფარველი მე თვით ვიქნები;

შენ დაგავიწედა: უხეში ძალით

ქალის სიყვარულს გერ ეღირსები.

ყველანი მოღალატე ხარ, შემარტყვენ- დი!..

დათო. დე, მაგრე იესო! მაგრამ ერთს

გპოთხავთ:

რა ზასუსს გასტემა ერთს მგლოვიარეს?

ნუ თუ თქვენ ამ დროს არას განიცდით? —

შეგახეხებენ ხომ უფიქვს მხარეს?

თქვენ ნაკოს მოკვლა კარდგიწვევითაო,

მაგრამ რისთვის, რის გულისთვის?

აღვსილხართ შურით, ბოროტი სული

მიგიუდინიათ ეშმაკისთვის.

უგუნურებო, რისთვის არ ჰქნდავთ,

რა შერაღ წუმბეში ისვრით ხელებს!

თქვენ აჭედიხართ ამ ბოროტ გველს

და მე შეძახით მოლაღატეს?

გონს მოდით, ერმანო! ქურდულად მოკვლა

ჰკვთა მეოფთავს დასაგმობას;

მეც სისხლი მიჩქეტეს და შურს ვიძიებ.

არჩილ. მოლაღატე, მოკვლათ სჯობას!

უველანი. მოლაღატე ხარ, შემარცხვენელი!

დათო. ეური დამიგდეთ! აგველიანს ნუ აჭედი-

მისი სურვილი, გაუდენთილი შურით და შხამით | ხართ!

ვითა უორანი თავს დასხვავის სხვას მიწით ადგვას!

სისხლი სწუერთან, ვით არწივს ფრინველთა მწავრულს

და თქვენ კი ამბობთ: რად აღუდექე წმინდა სურვილსო?

არჩილ. ვაჰა, მეგობარს ძმად გაფიცულს!

შაბაშ, შენ საქმეს აწ უმეტრულს!

დათო. მე ბარბაროსი მძულს მეგობარი.

არჩილ. გაგისწორდება ხმალი საზარი!

სიკვდილი მაგას, თორემ გვიმუხთლებს

გავცემს! გაჩენის დღეს გავწეველინებს!

(ექვსნი, შვიდნი დათოს მხარეს გადავლენ

და იტყვიან)

ზოგნი. ჩვენ რა მიგიხვდით ბოროტვანხ-

რახვას,

დათოს ვემხრობით, თავს განებებთ...

არჩილ. მაშ თქვენც გვლაღატობთ! ბედს

განაკვებთ!

(ორივე მხრიდან ხმლებს იშიშვლებენ.

დათო მომხრეების წინ იბრძვის.)

დათო. ვფიცავ შარჯუნას, არ შეგოდრკე-

თუნც მარტო ერთი შეგებრძობებით! | ბოთ,

(შეიბრძოლებიან, დათო ერთს მოწინააღ-

მდეგეთავანს დასჭრის. სხვები უკან დაი-

ხევენ.)

(მომხრეებს) ჩაკეთ ხმლები! (მოწინააღმ-

დეგეთ) თქვენ ლახრები ხართ!

არა ხართ დირსნი ვაყვანთ ბრძოლის!

(დაჭრილს) ჰოი საბრძოლო, მე არა მსურდა,

შენი უმანკო სისხლის დანთხვეა!

(არჩილს) იეჟ წეუელი, რადგან მიხეზი

შენ ხარ მხლოდ ამ მკვლელობის!

(გალიან. უკან გიო და ექვსი სხვა გა-

ჰყვება)

არჩი. აჰ დამცირებო! ჰოი სირცხვილო!

ცა რატომ რისხვით არ ჰქუხს და ელავს?

იმის მიუხრთ თქვენგანი სხვებიც...

ხომ გვიმუხთლებენ, გავცემენ ველებს!

რაო, რას სდგენხართ? ეს მეგობარი

ძალიან მძიმედ დაჭრილი არი!

წაიფვანთ შინა! მგონი თქვენგანი

დასტაქარია... კარგად უწამლოს;

რადსა სდუმხართ? წაიფვანთ ჩქარა,

ჩვენ ამ ეოფაში არავინ გუნახოს!

თედო. გაციებულა!

ბესარიონ. როგორ? მამკვლარა?

თედო. საშუალოდ დასძინებია.

არჩილ. მაშ ჩვენ ამ ადგილს, მეგობარხო, რადსა

ვუდგევართ?

წადით, წამოდით აქეთ-იქით, დაიშლენით,

თორემ ჩვენ მაგის მკვლელობას დაგვბრძლებენ.

ეს აქ დავტოვოთ! დე, სხვებმა რაც უნდ ითქვიან,

თუნდ სულ უბრძლოს ეს მკვლელობა გადაბრძლოს,

სულ არ ვინადვლებ, ოდონდ ჩვენ კი ბოროტს გადავცდეთ.

(ქუჩის კუთხეში მიჰმალიან და აქეთ-იქით იფანტე-

ბიან. შემოდის ნიკო წერილის კითხვით. უკან თომა

მათხოვარი მოსდევს.)

ნიკო. მე არ ვიტყვია: დროს შვილი ვარ,

რომ მასხედან გავდო ხელი,

შეუერთო ჩემს საშეფოს

მასინჯი და გულით ფლადი!

ავადმეოფი, გესლით სავსე

აღთქმულ ქვეყნად ვერ ივარგებს;

ქვემდროში თუ ხვრელს მომორდა,

ნათელს დაჭმობს, ივალაღებს!

დაიშხვრევა იგი კერძი,

რომელს ფუჭს ამაღლებენ;

დამხადს სულს დიდის ცდითაც

ველარას გზით განხლებენ;

ჩემს საშეფოს—მზის საშეფოს,—

მლიქვნელები არ ეჭირებენ;

(წერილს გადაჰფურცლავს და მას უბა-

სუხებს.)

ისინინეთ, ბნელს ჭაობში

მოაკალით ბილწი ვნება,—

მაგრამ წრძოდეთ! მოაწია

თქვენი ჟამის აღსასრული;

ძველს ნაგრეგზედ აშენდება

სახელმწიფო შეებით სრული.

ვერ გამოვიათ თავი და ბოლო!..

რა უნდა ბოროტს, რას აწერება?

თომა. უფალი იესო შენი შემწე, შენი

მფარველი! ტებრალეობდეს დაფრდომილი...

მოადე რამე...

ნიკო. რა გულისკლავად იძინის სიტყვებს,

გულს ცუდს რადგან მით აკრძობანებს!

აჰა, მოხუცო, მიადე ქიას!

შიგ ფული არის და მოახმარე. (ქიასს აძ-

ლევს)

თომა. უფალი იუოს შენი მთარგელო,
 დაფრდომილს მხოლოდ შენ დამესმარე.
 აი აქ, შვილო, მთელს დღეს ვაღაშებ,
 მაგრამ არავის გაუკეთებინარ;
 დმერთმა კეთილი ნუ მოგიძღვლოს,
 უმწყო მთარგელო შენა ჭყოფილხარ!

ნიკო. რაღა, მოხუცო? განა არა გუყვ
 ან და, ანუ ძმა, ან ნათესავი?

თომა. შეყვანდა და უფელას გამოგეთხოვე,
 დამჩნენ შეილება და ჩემი თავი!

დედა ესლახან გარდაეცვალათ,
 უფროსი შვილი ჭლექით თან მიჰყვა...

ის ურთად-ერთი ნუგეში იყო
 და ზეციერმა არ შეიბრძლა.

ეჭ სიღარიბემ მოგვიდინო, შვილ!
 თუმც მემკვლელებმა მე მათხოვრობა,
 მაგრამ ცხოვრება ძალს მატანს
 და შენც ვმთხოვრობ! როცა კი მდიდარს
 ვთხოვ მოწულებას და ზურის ლუქმას,—
 ხელს შერავს ხოლმე: დმერთი მოგტემსო,
 როგორც აძლედა ებრაელებსო!

მათ შუგლიე ჩემი ძაღლდნე,
 ასე უძღური ადრე შევიქენ;
 დღეს მოხუცებულს და ღონე მისდილს
 უგულებელსა ბედარულსა მეოფენ.

ნიკო. ჭოი საბრძლო, რა გრძობით ამბობს,
 მთლად ამიურთოდა გულის ვნებანი;
 გამოცდილებას უსწავლებია...
 კაცსა სწოთენის დიდი გაჭირვებანი.
 (ამ დროს არჩილი შემოვა და კუთხეში
 მიიმაღლება. თომა და ნიკო ჩუმად რაღა-
 ცახე ლაპარაკობენ.)

არჩილ. ნიკო აქ არის ჩემი მეტოქე...
 ვიღაც მათხოვარს ებასსება;
 ხალხიც არ არის, კარგი დრო არის ..
 ჩემი განზრახვა აწ აღსრულდება.

თომა. ჭმ! არა გმადლობ!..

ნიკო. მე გთხოვთ წამომევე

თომა. დიდათ გმადლობ!

ნიკო. შინ არავინ შეყვს, გარდა ერთგული
 მეგობარისა. შენც და შვილებიც
 ჩემთან იცხოვრებთ... შენ ბედსა სჩივი...
 სტირი წარსულზედ... სტირი. რომ ქვეყნად
 უსამართლობა გამოეუბუნა,
 მაგრამ ნუ გინდა... რისთვისა აშოფთებ
 შენ მოხუც სულსა? დე (დომავალია)
 იმედი იყოს და სისარული შენი შვილები.
 წამიღი ჩემთან!.. ათის წლის ძვლები
 მამიჩემისა ხორც შეისხავენ
 და ამის სახით მომევედნები.
 და შენც, მოხუცო, ისე მიმიდე,
 მითამ და შვილი გატყფლებია,
 აბა წამომევე... ჩემთან იცხოვრებთ...

(წასვლას მე შენს შვილებსაც ძმებდ მივიღებ.
 აპრობენ. ამ დროს არჩილი მიეპარება,
 ხინჯალს ჩასცემს და გაიქცევა).

ნიკო. მიშველე!.. ვაი! მოხუცო, ვგებება...

თომა. რა მოგდის, შვილო? მითხარ, ვინ
 მისი სახელი გამაგებინე... | გიმტრია?

ნიკო. იქ.. იქ.. მიშველე... თვალთ
 მიინლდება.

თუ შეგიძლიან, მიშველე რამე... (კვდება)

თომა. აკერ, ეს სისხლი გუდიდამ დასდის...
 (ყვირის)

გვიშველეთ, ხალხო! მოჭკლა, გაიქცა!

(შემობრბიან პოლიციელები და შემდეგ ხალხი მოიყ-
 რის თავს)

პოლიციელები. რა ამბავია, ვინა ჭევიროდა?

თომა. განა არ ნედავთ ამ სცოდავს?

პოლიციელი, ვინ მოჭკლა, გვითხარ!
 აი, მეორეც...

ეს ბორტება ვინ ჩაიდინა...

ხალხი. — რა ამბავია ორი მოუკლავთ...

პოლიც. ვინ მოჭკლა. გვითხარ გაგვაგებინე!

თომა. ვიღამაც მოჭკლა, თვითონ გაიქცა...

მაგ მეორისა არა ვიცი-რა!

პოლიც. არა, ეგ სტუუის! ენას ვერ ატებს,
 თვითონ მოჭკლავდა და სხვას აბრალებს.

ეგ ჭიბჭირია... ავახვავია...

ხალხი. აბა გავჩხრიკეთ! ნაცარცვს
 ვუბოვით! (სჩხრეკავენ)

თომა. უაზროდ ნუ სჯით, ბნელ ხევის ნუ
 ჭმადავთ,

რომელიც გეტყვით, რასაც ჩასძახავთ.
 შე რად მამრალბეთ კაცის მკვლელობას...

ხალხი. ქის ვუბოვით... ფულით სახსეა...

ყველანი. ქისა ვისია?

თომა. ამან მანუქა, სანამ მოჭკლავდნენ.

პოლიც. არა, ეგ სტუუის, თავსა მართ-
 აბა, თოკები, შეჭკარით მაგრა. | ლულობს!

სხვა მეგობრებიც მას ეყოლებას!..

თომა. შეჭხედე თ მძლავ, იწამეთ დმერთი!
 ნუ გინდათ ცოდვა! მე შვილები შეყვს!

სათ მიგუევართ... მე არ მომიკლავს!
 (თოკებით ხელებს შეუკრავენ. ორი პო-
 ლიციელი განზე გადგება)

პირვ. პოლიც. თუნდაც რომ მართალი
 იყოს, ხელიდან

გამშვება ყოფილად შეუძლებელია.

მეორე პოლიც. (თავს აქნევს)

პირვ. პოლიც გამოგანე! ჩვენ საბუთები

გვაქვს დავაბრალეთ მკვლელობა და მასსადამე
 ჩვენი საქმე განარსულია. ხალხიც დაგვემოწ-
 მება! მკვლელები აღმოვაჩინეთ, მაგას ამხანაგე-
 ბი სხვაც ეყოლებას. უფროსები დაგვაჯილდო-
 ვებენ. მაგას ვადავაბრალეთ, თორემ გვეტ-
 უვიან: ხომ არ გძინავთ, რატომ მკვლელები
 ვერ აღმოვაჩინეთ!

მეორე პოლიც. ჩინებული აზრის!
 (თომა შებოქლი გაპყავთ. დახოცილთა გვაშებიც გააქეთ. სცენა ცარიელდება. შემოდის დათო თავის მეგობრებით. შემდეგ ირაკლი.)

დათო. მამ, მოჰკლა, მოჰკლა!
გიო. აქ დანთხეული სისხლიც ამტკიცებს!
დათო. გიო, წადი და ირაკლი ჰხსნე.
გიო. აგერა, ისიც აქეთვე მოდის.
დათო. ოჰ სისხიზღრთავ! მოჰკლეს

ქურდულად!
 რა ზსუსეს გავცემთ შთამომავლობას?
 ქვეყნის წინაშე თავს ვიშართლებთ, მახინჯთა შეილთა დაგვჭრეს ეელები..?
 ძეგლი აგვიგეს შემარცხენელი!
 (შემოდის ირაკლი).

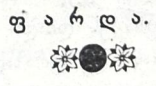
— რაც დაგზარე, ნიკოს არ უთხარ?
ირაკლი. არა! მას ვეძებ და ვერსად ვპოვე.
დათო. დახ, შენ იმას ვეძარსად ჰპოვებ. ის მოჰკლეს მტრებმა! მოჰკლეს ქურდულად!
ირაკლი. (ელდა ნაცემი) ის მოჰკლეს? ვინა? ვინ გაჰბედავდა?

ნომ არ მატყუებთ?—ვინ მოჰკლა, მითხარ!
 თქვენს ნომ თვალეში ცრემლები მოგდით, მამ რად არ ამოხბთ ვინც არის მკვლეელი?
 ოხ, ნუ აუფნებთ, მითხარით ჩქარა, ვინ არის სისხლის უღვთოდ დამღვრელი? იუდა ვიუთ, ძმთ გამეიდგელი, | (სტირის) ვიუთ ეველასგან შეჩვენებული, — თუ შე ვაცოცხლე მეგობრის მკვლეელი, თუ არ გაუბე შუაზედ გუელი. ჰოი გუელდრძეო, ბოროტო სულო, მიწაში ჩასივრე, აჭფრინდე ცაში, — მაინც გიპოვი, ვერსად წამიხვალ, ჩემს მახვილს გაგზან შენს ცოდვილს სისხლში.

დათო. ჩვენც შენთანა ვართ! მოგვეცი ხელი, აქ დანთხეული უმინკო სისხლი ეველას გვამხნევეს შურის ძიებად!...

ყველანი. შური ვიძიოთ! სიკვდილი ბოროტს!
დათო. აბა შეეფიცეთ და სდაც ვპოვოთ, გუელი გაუბოთ, ადარ ვაცოცხლოთ!

ყველანი. სიმათღისათვის ეველა თავს დაფდებთ! (გადიან)
 ა. შანშიაშვილი.

საერო სიმღერის მეგობართ.
 ბევრი, ბევრი ჩვენსავით დაბეჩავებული, დავრ-ლომილი და დამონაგებული ერი განიცდის რუსეთის მთავრობის ტლანქ და ზოროზო პოლიტიკის უმაღურობას და სიღუბნის, ბევრი ჰვენესს და ოხ-

რავს მის აუტანელ უღელ ქვეშ. მიუხედავად ამისა ამ დაზჩეავებულ ერთა მოწინავე რაზმს არავითარი სისასტიკე არ აბრკოლებთ; პირ იქით—წინასწარ განსაზღრულ, აწონილ-დაწონილ პოლიტიკური მისწრაფებით, რანდულ გაბედულობით და დაულალავ თავგანწირვით ყოველ ღონის ძიებას ხმარობენ, რომ თავიანთი ხალხის გათვითცნობიერებას შეუწყონ ხელი, აღამაღლონ მისი კაცური კაცობა. აღზარდონ მასში თავისუფალ მოქალაქის ღირსებები და უაღრესად შთაუნერგონ მას გულში დავრდომილ სამშობლოსა და ხალხისადმი სიყვარული და პატივი. ცხოვრების მოვლენათა რომელ დარგს წაატან ხელს, რომ ამა ხალხთ მოქირისუფლეთ არ ეცადოთ ზემორე აღნიშნულ მიზანთა მისაღწევად!

ერთი ამ სულიერ ცხოვრების დარგთაგან, რომელსაც მათ ესე ბეჯითად წაატანეს ხელი და იყენებენ საუცხოვოდ ხალხის გაბოსაფხიზლობელ გრძობათა აღსამაღლეშელ და განსასეტაკებელ იარაღად, არის ხალხური სიმღერა. შორს გამსჭვრეტელი პოლიტიკური სიბრძნე ჩასჩურჩულებდა ამ ერთა მოქირისუფლეთ ყურში, რომ ისე ღრმად ისე მკაფიოდ და მასთან ისე ნახად, გრძობიერად არა აკავშირებსრა ადამიანს თავის თვის-ტომსა, ხალხსა და სამშობლოსადმი, როგორც წყნარი, უვნებელი და არვისგან უმჩნევი ხალხური სიმღერა. ისინი კარგად ხედავდნენ, რომ საერო სიმღერა არამც თუ შეიძლება გარდიქცეს ხალხის გათვითცნობიერების და გრძობა-გონებათა ფრთა შემსხმელ დროშად, არამედ იმ ელემენტადაც, რომელიც უაღრეს დიპლომატიურ მოსაზრებებზედ უფრო მტკიცედ აკავშირებს კაცთა საზოგადოების სხვა და სხვა გვარ და ტომობრივ განსხვავებულ-დაქსაქსულ ელემენტებს, რომ მას უფრო განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს თანაგრძობისა და სიყვარულის გამოწვევა-განმტკიცებაში, როგორც კაცის სულიერ ძვრათა სამფლობელოდან წარმოშობილ ელემენტს, იმ საიდუმლო ჩვენი არსების საფლობელოდან, სადაც პირველად ჩნდება და ისახება სიმპატია და ანტიპატია.

ხალხური სიმღერის პოლიტიკურ ასპარეზზედ გამოსვლა იწყება ჩებებიდან. ეს ერი ჩაკეტილია შიგ შუაგულ გერმანელთა მასსაში. რკალივით შემორტყმულ გერმანელებს ნიშანში ჰყავდა ამოღებული შრომის მოყვარე, მუყაითი, სამშობლოს მოტრფილვე ჩები; ყოველის მხრიდან, ყველა დარგში მთავრობას დაუცხოომელი იერიში მიჰქონდა და ჰაბსბურგის პოლიტიკა ამ ერთ მუქა ხალხს შთანთქმას უპირებდა. სამშობლოს სიყვარულით თავდავიწყებულმა ჩებმა სამშობლოზედ მოწოლილ მტერს სამკვდრო-სასიცოცხლო ომი გამოუცხადა. ჰკვიანი და შორს გამჭვრეტელი ხალხი თავის ხსნას კულტურულ დაწესებულებების აღზრდა-გამრავ-

ლებაშილა ხედავლა, მათ დაიარსეს აუარებელი საზოგადოებები, რომელთა მისწრაფებაც ხალხის კულტურული ზრდა იყო და ამით, აცდენა იმ მოღერებულ ხმლისა, რომელსაც მთავრობა ულესავდა მათ. ამ საზოგადოებათა შორის აღორძინდა ჩეხის ნაციონალური მომღერელთა საზოგადოება „გლაგოლი“. ამ საზოგადოებას მიზნათ ჰქონდა აემოძრავებინა ხალხური მელოდია იმ სანეტარო ტკბილის ენით, რომელიც დედის ალერსთან ერთად მოუთხრობდა მოყვასისა, ხალხისა და სამშობლოსადმი ღვთაებრივ სიყვარულს. დააარსეს რა ეს საზოგადოება, შეუდგენენ პროვიანციასა და დაბა ქალაქებში განყოფილებების გახსნას; მთლად, კიდითკიდევმე ჩეხიას ამ საზოგადოების განყოფილებანი ქსელივით მოედო და ბოლოს იქამდის მივიდა, რომ ყველა, ცოტად თუ ბევრად დიდმა სოფელმაც კი განაცხადა სურვილი ამ საერო საქმეში მიღებისა. ყველა განყოფილებების დროშას ერთი და იგივე წარწერა ამშვენებდა: „Spivem k sprdcem k Serdomk vlasti“ — სიმღერა გულს ესობის, გულით სამშობლოსთან — ეს იყო და არის უმთავრესი დედა აზრი ამ საღვთობად წარწერილ წინადადებისა. ამ წერილში არ ძალგვიძს აღვწეროთ, მოკლედ მიინც, ის დიადი მნიშვნელობა, რა გავლენაც იქონია ამ საზოგადოებამ დაჩაგრულ, დამონავებულ ხალხის ცხოვრებაში; ძნელად წარმოსადგენია ეხლა. რომ შინ, თუ სამშობლოდან გასული ჩეხის გლეხი ამ საზოგადოების წევრი არ იყოს და მის სადღესასწაულო ტანთსაცმელს ამ საზოგადოების ვენჯელი ზემორე მოყვანილ წარწერით არ ამშვენებდეს.

ხოლო ამას კი ვიტყვი: მიხვდა მთავრობა, რა მახეც დაეგო მის ვერაგ პოლიტიკას, მაგრამ გვიანდა იყო, ჩეხის დედა-ქალაქ—პრაგაში ამ საზოგადოების მიერ გამართულ სამუსიკო უქმეებს მთავრობა ბევრჯელ გადაელობა წინ; პროვინციებიდან კი „გლაგოლის“ ხელმძღვანელთ მისდიოდათ აუარებელი ღებეშები და, სადაც მთავრობის ტელეგრაფის მოხელენი უარს ეუბნებოდნენ ცნობების გაგზავნაზედ,—საგანგებო მოციქულები: „აუწყეთ ჩვენ მრძანებლებს, რომ ის მთმვრობა, რომელსაც ეშინიან ჩვენი სიმღერისა, ქალაქისგან აგებული ხუხულა ყოფილა,—და სხვა არაფერი; გვაუწყეთ, გვიბრძანეთ, თუ საჭიროა და როგორც ერთი კაცი, ყველა გაახლებთ თავს „გლაგოლის“ სადღეგრძელოთო.“

„გლაგოლის“ დიადი მნიშვნელობის ისტორია ამაში უნდა გამოიხატებოდეს! მაგრამ, არა! სრული არ იქნებოდა იგი, თუ შემდეგიც არ დაუმატეთ: ჩვენს დროში „გლაგოლის“ მიერ გამართულ სამუსიკო უქმეებზედ გზავნიან ხოლმე ხოროს ქალაქები და სახელმწიფოებიც კი—ბერლინი, ჰამბურგი, დრეზდენი, პარიჯი, კოპენჰაგენი, ბრიუსელი, ამს-

ტერდამი და სხვ., რათა ამ უქმეებზედ იმღეროს მათმა ხორომ და მიიღოს ან ქების ქალაღი, ან საერთაშორისო ჯილდო.

კარგი მაგალითი ყოველთვის წასაბაძია, კერძოთ ჰქვიანი ადამიანი, თუ შორს გამქვრეტი ეროვნული პოლიტიკა ყოველთვის წაჰბაძებს აწონილ-დაწონილ, მრავალჯერ ნაცად მაგალითს და გადარგავს თვის ნიადგზედ საჭირო ნაყოფის გამოსაღებად, ვინაილვან მიბაძვა არც ისე სძრახი და გასაკილია, როგორც ზოგიერთ მამულის შვილს ჰგონია“ ხოლმე.

ერთის მხრით—ავსტრიასა და გერმანიასა და მეორეს მხრივ—რუსეთის მიჯნებზედ სცხოვრობენ რავდენიშე პატარა ერები: ესტონელები, ლიტველები, კურლიანდიელები და ლატელები; ერთ დროს მათი პოლიტიკური ცხოვრების ჩარხი ისე უკულმა დატრიალდა, რომ რუსეთის სამფლობელოში ამოჰყვეს თავი და მათ მყუდრო ტერრიტორიაზედ გამეფდა რუსეთის მბრძანებლობა. ყოველი ძალის მოკრეფა უნდოდათ, უნდა აემორავებინათ ყველა ნაცნობი და უცნობი, ნაცადი და უცდელი იარაღი ამ ბრძანებლობის საწინაღმდეგო კედლის ასაგებად, რომელზედაც გამანადგურებელი უგულო პოლიტიკა შუბლსა და ტვინს შეახეთქავდა. აი ამ პატარა ერებმა მიბაძეს ჩეხელებს და მესამოცე წლებში შექმნეს „გლაგოლის“ მინაგვარი საზოგადოებები, რომელნიც წყნარის, მაგრამ ნამდვილი იარაღით გამოდიოდნენ კარზედ მომდგარ უსამართლობასთან საბრძოლველად.

აქამდინ უარყოფილი, არვისგან ქებული, დავრომილ-დაბეჩავებულ გლეხკაცის ქოხში დაბადებული და მისივე სისხლითა და ოფლით აღზრდილ-მონათლული ხალხური სიმღერა ეხლა საჯაროდ პოლიტიკურ ასპარეზზედ სამოქმედოთ გამოჰყვდათ. ეს მომენტი დიდებული მომენტი იყო ამ პატარა ერთათვით შეგნების პირველ ხანაში; ამ მომენტში ჩამოიკრა საერო სიკვდილის დამთრგუნველი გლოვის ზარი, რომელიც იწვევდა ყველას,—ხალხის მოკეთეს და სამშობლოს შვილს მკვდრეთით აღდგომისაგან.

შორს წავიყვანს ამ საზოგადოებების პირველ ნაბიჯის გადადგმის აღწერანი, ხოლო კი საჭიროა ითქვას, რომ ბევრი სიბრთხილე, ბევრი დაჭირება და დენა-წამება გამოსცადეს მათმა წინამძღვრებმა მიზნის მისაღწევად. ამ წინამძღვართა დაუდალავმა და დაუცხრომელმა, თავდავიწყებულ მუშაობით გატაცებულმა მოქმედებამ დღევანდელ პოლიტიკურ ცხოვრების კარამდე მოიყვანა ეს დიადი საერო საქმე და, აი, დღეს იგი სდგას ბუმბერაზად წარმშეუხრელი, რომელსაც არც დრო და ჟამი და არც ძალ-მომრეობა ვერ შემუსრავს და ვერც შეადრკენს.

წარსულ თვის შუა რიცხვებში, თითქმის ერთსა და იმავე დროს, ესტონთა, ლატეშთა, ფინლიანდიელების და სხვა ერთა ხოროთა საზოგადოებებმა გამართეს ეგრედ წოდებული სიმღერათა დღესასწა-

ულეები; სატახტო ქალაქების მოწინავე გაზეთებმა, — „რუსკია ვედომოსტი“-მ, „რუსკოე სლოვო“-მ, «რეჩ»-მა და სხვამ, წარგზავნეს ამ სიმღერათა დღესასწაულებზედ თავიანთი თანამშრომლები, რომელთაც განსაკუთრებული ვრცელი წერილები უძღვნეს ამ, — რუსეთში ჯერ უცნობ, — დღესასწაულებს. მოიხსენიებენ რა მოწიწებით ამ ხალხების ზნე-ჩვეულებას, ივინი ერთხმად დასკვნიან, რომ ესე გამართული უქმეები არამც თუ უბრალო გასართობ, ანუ სასეირო რამეებს წამოადგენენო, არამც თუ ნაციონალურ მოძრაობის, ხალხის გამოფხიზლების, გათვითცნობიერების შედეგ მანიფესტაციად უნდა იქმნენ იგი მიჩნეულნიო, არამედ ოდესღაც მონობაში მყოფ, აწ თავისუფლებისთვის თავგანწირული ერის დემონსტრაციულად გამოსვლაა ეს ცხოვრების ასპარეზზედ შემმუსრავ-შემლახავ ძალის წინაშეო.

აი, ესტონიის ყველა კუთხიდან, ესტონთა დედა ქალაქ რეველში, თავი მოუყრია ასი-ათასამდე ესტონელს, — აგვიწერს „რუსული უწყებები“-ს კორესპონდენტი, — ისე დინჯათ, ისე წყნარად და დიადი თავის ღირსებით აღვსილნი მიდიან ქუჩაში თავიანთ ბაირალებით და ნიშნებით დანიშნულ ადგილისკენ, რომ გეგონებათ, წმინდა საიდუმლოთა აღსასრულებლად გამზადებულანო. ვაზეთის კორესპონდენტი განცვიფრებულია, რომ რუსეთის სახელმწიფოში, — საცა აწ იმისთანა ზომებია გამეფებული, რომ ნედლს ახმობს და ფოთოლს აყრევიანებს, — ესტონელებმა მოახერხეს ამ საერო დღესასწაულების გამართვა... მაგრამ დასძენს კორესპონდენტი, ესტონელთა მოწინავე რაზმის სურვილს რა გადაპლობებია წინ! მას უნდოდა მოზღვაებული თავისი საყვარელი ხალხი ენახა კიდევ ერთად, ერთის ერთი შედუღებულნი, ერთის გრძნობით გატაცებულნი, ერთს ფიქრსა და მიზანში გამონაქედნი და მიაღწია კიდევ ამ სურვილსაო. როგორც გვამცნევენ გაზეთები, არც ისე ადვილად მ.უპოვებიათ ესტონელებს მთავრობისგან ამ დღესასწაულის გამართვა და, სანამ თავიანთ მიზანს მიაღწევდნენ, ათასი დაბრკოლება გადალობებით წინ. 1909 წ. შინაგან საქმეთა მინისტრს დაურთავს ნება ამ უქმეების გამართვისა, მაგრამ ადგილობრივ გუბერნატორს შესაძლებლად ვერ უცენია და მინისტრის ნება-რთვა შეუჭრებია 1910 წ. იანვრამდე. თითქმის „სიმღერათა უქმეების“ დროს უნდა მომხდარიყო ესტონელთა განმანათლებელ საზოგადოებების წარმომადგენელთა კრება, მაგრამ მთავრობას ნება არ დაურთავს. მთავრობამ აღუკრძალა ესტონურ ენაზედ სიტყვების წარმოთქმა სიმღერათა უქმეებზედ. შეცვლილი იქმნა აგრეთვე გუბერნატორის ბრძანებით იმ სიმღერათა ლექსებიც, რომელიც აღნიშნულნი იყვნენ პროგრამაში აღსასრულებლად; მაგალითად: ერთი სიმღერის ლექსი: „სამშობლოში სიკვდილიც მიხარის, სხვა მხარეს ბედნიერებასო“ გუბერნატორმა

შეაცვლივინა: „ბრწყინვალედ გაანათებს მზე და დეგოფარავს ნაზად მაღალი არწივის ფრთა“-ო; მეორე სიმღერაში: „თავისუფლების კალთის ქვეშ არ წარბოცება ჩვენი ხალხი“, — შეიცვალა სიტყვა «თავისუფლება» — „მაღალ არწივ“-ად და სხვა; აეკრძალა ქალაქის თავს მიელოცნა უმთავრეს კომიტეტისათვის ესტონურ ენაზედ; ამ დღესვე უნდა ეკუთვნებინათ ესტონთა სახალხო სახლის საძირკველი; საძირკველის კურთხევის ნება დართეს, ხოლო არავის უნდა ეთქვა სიტყვა სამშობლო ენაზედ; შეეძლოთ ეთქვათ სიტყვა რუსულად და შემდეგ გადაეთარგმნათ ხალხისთვის გასაგებ ენაზედ. უმთავრესი კომიტეტი ამაზედაც დასთანხმდა, მაგრამ ბოლოს გამოირკვა, რომ არც ამის ნება დართეს მთავრობის მოხელეებმა. ამნაირად თეატრის აგება და საძირკველის კურთხევა მთლად გადადებულ იქმნა.

სიმღერათა უქმეებში მონაწილეობა მიუღიათ თითქმის 13000 მემუსიკეს; აქედან 9000 მოღერალი ყოფილა; ამ 9000 მომღერალთა რიცხვში 1500 ბავშვი; მარტო საკრავებზედ დამკვრელი 1600 კაცი ყოფილა. დიდებულ სანახავს ასწერენ გაზეთები: თითქმის ერთი საათი უნდა მდგარიყავ, რომ პროცესიის ბოლოსთვის დაგეკრათ თვალი; პროცესიაში მონაწილეობას იღებდა 600 ხორო, რომელნიც სხვა და სხვა კუთხიდან იყვნენ მოსულნი; ყოველ ორასამას ნაბიჯის დაშორებით პროცესიას მიჰყვებოდა ორკესტრი, რომელიც საკუთარ მარშს უკრავდა.

ახლა ვიკითხოთ: განა ადვილი საქმეა ეს ამოდენა ორგანოს მწყობრად ამღერება? მაგრამ სიმღერათა უქმეების უმთავრეს კომიტეტს ამისთვისაც ეზრუნა.

ქალაქის გარე, თვალ გაუწვდენელ მინდორზედ, აეგოთ უზარმაზარი ფარდული ხოროსა და მსმენელთათვის; ეს ფარდული, ზოგაერთი კორესპონდენტის სიტყვით, ასი-ათას კაცს ჩაიტევდა; მარტო დასაჯდომი ადგილი ოცი-ათასს აღემატებოდა; ფასი დასაჯდომი ადგილებისა 2 მ. 35 კ. და ფეხზედ სადგომი — 20 კ.; ეს შემოსავალი უნდა მოხმარებოდა სწორედ ზემოხსენებულ სახალხო თეატრს, რომლის კურთხევაც არ შესდგა მთავრობის მოხელეთაგან გამოწვეულ ზოგიერთა მიზეზებისა გამო. ამ რაოდენიმე ათას კაცთაგან შემდგარ ხოროს ლოტბარობა და სამოცდა სამეტის წლის მოხუცი ვირკვაუზი, ის მოხუცი, რომელსაც ესტონელთა მემუსიკეების მამას უწოდებდნენ, და არის დამწყობი ამ დიდებული საერო საქმისა; იგი თვალით უმზერდა ამ გასაოცარ სურათს, რომელიც აღმოცენებულიყო ოდესღაც მის მიერ დათესილ მარცვალზედ.

ამ სიმღერათა უქმეების მოსმენამ, დასძენს „რუსული უწყებები“-ს კორესპონდენტი, არა ერთი საინტერესო მუსიკალური მომენტი აღბეჭდა ჩემს ხსოვნაშიო, მაგრამ ბრწყინვალედ, დიდებულად და ღრმად მოსავონად ჩასჭრია ხსოვნაში ის, რაც გა-

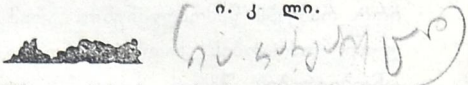
თვალისწინებული არ იყო პროგრამით. ეს მომენტი იყო უზუნაეს მალალი და გვირგვინი ამ უქმეებისა.

ხორაობმა და ორკესტრებმა იმღერეს შეერთებული ძალით რუსული ჰიმნი და ლოტბარიც ჩამოვიდა თავის ადგილიდან. ყველასეგონა, გათავადა უქმეებო; მაგრამ ამ დროს მემუსიკეთა ჯგუფიდან გაისმა ხმა ესტონურ პატრიოტულ ჰიმნისა „ჩემი სამშობლო“. ამ დიდებულ მელიოდისა შეუერთდა ათი ათასი მსმენელიც და ამ ზღვა ხალხმა, ქედმოხდილმა და ფეხზედ მდგომმა, მოისმინა თავისი წმიდათა წმიდა სიმღერა, უზუნაეს ენტუზიაზმით ალტაცეულმა და ღრმად გრძნობათა შეტოკებულმა. ამ მომენტს ღრმად მორწმუნე კაცი განიცდის, ტარად მიქცეული ღვთისადმი ლოცვა-ვედრების მისაძღვნად — ეს მომენტი უნდა ჩათვალოს ცენტრად მთლად ამ სიმღერების უქმეებისაო, — დასკვნის კორესპონდენტი.

ჩვენი საზოგადოება ისე ნაკლებ იცნობს თავის ხალხს, რომ ამაზედ ლაპარაკიც კი მეტია; მოსკოვი და პეტერბურგი უფრო ბევრს გვეტყვის ქართველი ხალხის ზნე-ჩვეულებასზედ, მის სულიერ ცხოვრების სხვა და სხვა დარგის სიმდიდრეზედ, სანამ თბილისი და ქუთაისი. სულიერად ისე დაღაჩრებულნი და განადგურებულნი ვართ, რომ ჩვენი განმათლებელსა ზოგადოებების ჩამოსავლელად ცალ ხელზედ გამოხეული ხუთი თითი იკმარებს და მათი სიმდიდრე ერთ კოჭლ კატას ვეკიდება, არამც თუ საზოგადოებების ზრდა, არამედ იმის მინაგვარიც კი, რაც ზემოთ აღწერეთ და ჩვენისთანავე დახეჩავებულ, ჩვენისთანავე პირობებში მყოფ ხალხს შეუქმნია, არა მოგვებოვებარა. თუ ამდენს გაიძახიან ქართველ ხალხის სიმღერა-გალობის სიმდიდრის და ამ სიმდიდრის თვისებურობასზედ, ნუ თუ ან გულშემატკივრობა, ან მამულიშვილობა არ უკარხანება ორ მილიონ ხალხში ერთს მანც, რომ შეექმნა რამე ორგანიზაცია ამ სალოროს დასაცავად, აღსადგენად და გასამშვენიერებლად! მაგრამ სადღა ან გულ-შემატკივრობა, ან მამულიშვილობა; რაც ყოფილა ქართველი, ის აღარ არის; ის ოჯახი, ის დიდება, ის სახელი დაგვიტყვევია და მზად ვართ ნანგრევიც კი ქარს გავატანათ.

საბრალო ქართველო, დროა შენი თავი იცნო! კარზედ მომდგარი დაჭირება და საფროხე აღესილის მახვილით ხანის დახანებას აღარა თხოულობს. თუ სურვილი გვაქვს ცხოვრებისა, თუ მომავლის იმედია, თუ გვიკარხანებს ხალხისა და სამშობლოს სიყვარული, უნდა ყოველ საშუალებას წავატანათ ხელი საფრთხესგან თავის დასახსნელად. ეს საშუალება საერო სიმღერაა. უნდა შექმნას იმისთანა რამე ორგანიზაცია, რომელმაც საერო სიმღერა-გალობის ცხოველი სულით შთაბეროს ჩვენ მორწმუნე-მორჩილ ყოფა-ცხოვრებას მკვედრეთით აღმადგენი ძალი და გადაგვახალი-სოს საიმედო გზის საგლეკად. ყველა გზას რომში მიჰყვებარა, — თუ ეს ასეა, საერო სიმღერაც იმ დი-

ადის იდეის განმტკიცებას უნდა ემსახურებოდეს, რისთვისაც უცხოვრია ხალხს და რისთვისაც ღირს გულ-მკერდი სისხლში გაიფერო; თავისუფლება ჩვენი ერის ნავთსაყუდარი, იგია ყველა ჩაგრულისა წმინდა და საფარი. აი, ამ თავისუფლების იდეას უნდა ჰლადადებდეს თავისუფალი საერო სიმღერა, მის გზასა და კვლის ძიებაში უნდა უძღოდეს გავრანებულ და დაბეჩავებულ ხალხს მისი დავითისებური ქნარის ზეციურ ჰანგთა ჟღერანი.

ინგლისის სახელმწიფო სამართლის საფუძველნი.
თბზ. ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფ. ა. დაისისა.
შ მ ს ა ვ ა ლ ი.

საკონსტიტუციო სამართლის ხასიათი.
ოპტიმისტური შეხედულება ინგლისურ კონსტიტუციასზე. თანამედროვე შეხედულება კონსტიტუციასზე. — განსაკუთრებული სიმწიფე ინგლისის კონსტიტუციის განმარტებისა — კომენტატორი დახმარებას ეძებს იურისტ-კონსტიტუციონალისტებთან, კონსტიტუციის ისტორიკოსებთან და კონსტიტუციის თეორეტიკოსებთან. — იურისტების შეხედულება კონსტიტუციასზე. — მისი შეცდომა, — ბლექსტონი. — ისტორიკოსების შეხედულება კონსტიტუციასზე. — მისი ჩამორჩენილობა — კონტრასტი იურიდიულ და ისტორიულ შეხედულებათა შორის კონსტიტუციასზე. — პოლიტიკოს-თეორეტიკოსების შეხედულება. — მისი ნაკლებეგანება იმაშია, რომ განსაკუთრებულ ყურადღებას საკონსტიტუციო შეთანხმებათ და კონსტიტუციის პირობითი მხარეებს აქცევს. — ასეთი შეხედულება ვერ ხსნის იმას, თუ რა შეადგენს ამგვარ შეთანხმებათა ძალას. საკონსტიტუციო სამართალი მართლადაც ნამდვილი „სამართალია“? — მას შეადგენს ორი სხვა-და-სხვა გვარი კანონი. — 1) ისეთი ბძანებანი (ნორმები), რომელნიც ნამდვილ კანონებს წარმოადგენენ, — საკონსტიტუციო სამართალი, 2) ბძანებანი (ნორმები), რომელნიც არ არიან კანონები — საკონსტიტუციო შეთანხმებანი. პირველი, ე. ი. საკონსტიტუციო კანონების მაგალითები. მაგალითები საკონსტიტუციო შეთანხმებათა. კანონებსა და შეთანხმებათა განსხვავება არ ნიშნავს ნაწერ და უწერ კანონთა შორის განსხვავებას. საკონსტიტუციო სამართალი, როგორც საგანი შესწავლისა, შეიცავს მხოლოდ საკონსტიტუციო კანონებს. — საკონსტიტუციო სამართლის სწავლება შეიძლება ისე, როგორც ინგლისის სამართლის ყოველსავე სხვა დარგისა. —

«დიდმა კრიტიკოსებმა, სწერს ოპტიმისტური შეხედულება კონსტიტუციასზე. ბორკი 1791 — წ. ერთი რამ საყურადღებო გვასწავლეს, სახელდობრ: რადესაც ვერა ვგრძნობთ ჩვენში ნიჭს გავატანეთ ისეთის შიქრდობით და მხატვრდობით, რა-

გორც ღვივისი ანუ ვირგილიოსისა, რაფაელი ან მიქელ-ანჯელოა, რომელთაც აღტაცებაში მოჭყვდით ეოველი განათლებული ადამიანი, ჩვენ არ უნდა მოვიფიქროთ, არამედ უნდა ვსწავლულობდეთ მათ ნაწარმოებთ იქამდის, ვიდრე არ შევიგნებთ, რითი ან როგორ უნდა აღვიტაცნეთ; და თუ ვერ შევიძლებთ ასეთს აღტაცების გამომწვევ შეგნების მიღწევას, ეს უფრო იმის ნიშანი იქნება, რომ ჩვენს ეფოფილვართ განებით ჩლუხგნი, ვიდრე იმისა, რომ მთელი ქვეყანა სცდებოდეს. იგივე უნდა ითქვას, სხვათა შორის, ევკლასკან ნაქების ინგლისის კონსტიტუციის შესახებაც, — ჩვენ უნდა შევიგნოთ ის, რამდენადც ძალგვიძს, და ჰატივსა ვსცემდეთ მასში იმას, რაც ამ წამს ვერ გავგივია.

„ეოველი დაკვირვებელი ადამიანი, რომელსაც წინასწარ არ შეუდგენია რწმენა, სწერს ჰელდამი 1818 წ., — და რომელიც კმაყოფილებით შესტყერის კაცობრიობის კეთილდღეობას, იძულებულია აღიაროს ხანგრძლივი ინგლისის კეთილდღეობა, კეთილდღეობა, რომელიც განუწყვეტლივ იზრდება, საუკეთესო მოვლენად კაცობრიობის ისტორიაში. ბუნების კარგს ზიარობებს შეუძლია ცხოვრების უფრო კარგის ზიარობების შექმნა, მაგრამ არც ერთს ქვეყანაში არ გავრცელებულა ზოლიტიკურ დაწესებულებათა საკეთილო გავლენა ამოდენა დიდს ხალხზედ; ვერც ერთმა ხალხმა ვერ მოარბია ასე კარგად ისეთი მოზირდაზირე ელემენტები, როგორც სიმდიდრე; წესიერება და თავისუფლება. ასეთს უზირატესობას უნდა ვუმადლოდეთ, რასაკვირველია, არა ჩვენის კუნძულის ნიადაგს და არც მის მდებარეობას დედა-მიწის ზურგზე, არამედ მის კანონების სულს. ამ კანონების შემწეობით განვითარდა დამოუკიდებლობა და შრომის მოყვარეობა, რომელნიც განარჩევნენ ჩვენს ერს. ამიტომ ინგლისის კონსტიტუცია უნდა შეადგინდეს განსაკუთრებულ ყურადღების საგანს ევკლასკენის ცხოვისმოყვარე ადამიანთათვის და მით უმეტეს ჩვენთვის. ბევრმა საუკუნემ განვლო, მაგრამ ნიშნიც კი არ სჩანს ამ კონსტიტუციის რაიმე გაუსწორებულ დაქვეითების; ზირიქით, მას დღითიდღე ემატება სიცხოველე და ეს ენერჯია არსებითად განარჩევს მას ევკლასკათვისუფალ მთავრობათაგან, რომელიც კი არსებულა ისტორიაში დიდ ერთს ცხოვრებაში“.

ეს ორი ნაკვეთი ორის მწერლისა, ორსავე ერთნაირად ცნობილისა, თუმცა ცხოვრების სხვა-და-სხვა სიერაში მომქმედისა, შესანიშნავის სინამდვილით გადმოგვცემს ჩვენს მამა-ზნაბათა შეხედულებას მათის სამშობლოს დაწესებულებაზე. კონსტიტუცია იყო მათთვის, გიორგი მე-III-ის თავისებურის ენით რომ ვსთქვათ, „ყუსრულესი კაცთა ნახელავთა შორის“. კონსტიტუცია მათთვის უბრალო ზოლიტიკური წესი კი არ იყო, ისეთი წესი, რომლის შედარება შეიძლებოდაც ეოველისვე სხვა სახელმწიფოს წეობილებასთან, არამედ სახელმწიფოს შენების რაღაც წმიდა საიდუმლოება. ბავშვობიდანვე გვსმენია ვერლას, რომ იგი დაარსებული კი არ იყო, არამედ გაიზარდა. იგი განუქნებულ თეორიის ნყოფი კი არ არის, არამედ ინსტიქტისა. ამ ინსტიქტმა (ასეთთა წარმოდგენა)

შესძინა ინგლისელებს, და განსაკუთრებით ცივილიზაციას მოკლებულ ინგლისელებს, კამძლე და ხანგრძლივ დაწესებულებათა შექმნის ნიჭი, სწორედ ისე, როგორც ეუტკარო აშენებს ფიჭას იმ კანონების შეუგნებლად, რომელთა შემწეობითაც მისი ნაშენები შეგნებულ ხელფენების ნაწარმოებზე უკეთესი გამოდის. ჩვენს კონსტიტუციას ბევრი მშენიერი თვისება ჰქონია, რის გამოც ჩვენს წინაშართ თვალში ის უფრო მადლა იდგა ევკლასკი სიყალბეზე და მიბაძვაზე, რომელიც ვრცელდებოდა უკანასკნელ ასის წლის განმავლობაში მთელს განათლებულს ქვეყანაში. არ შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, რა დღეს განჩნდა ჩვენი კონსტიტუცია; არც ერთს ცალკე ზირს არ შეუძლია მისის გამჩენის სახელი დირქვას; ვერაფერს ვერ გვიჩვენებს იმ საბუთს, სადაც მისი მუნებები იუვეს მოთავსებული; ერთის სიტყვით, ეს ისეთი დაწესებულებაა, რომელსაც როგორც ინგლისელები, ისე უცხოელებიც უნდა სტუმრენ ჰატივს იმ შემთხვევაშიაც კი, როდესაც არ შეუძლიათ მისი შეგნება“.

ახალი შეხედუ- თანამედროვე შთამომავლობა, რა-
ლება კონსტიტუ- სკვირველია, ცოტა სხვა ნაირად უნ-
ციაზე. და უფრებდეს კონსტიტუციას, ვიდრე 1791 და 1818 წ.წ. უფრებდენ. ჩვენ არ შეგვიძლია ბორკისებური რელიგიური გაცატება. „უხალეს სკოლის დოქტორებმა“ ბორკის დროს დადგინეს ბარბაროსობის ბატონობა ტერორის სახით, და მათდამი სმაროთლიანმა სიძულვილმა ბორკის გაცატება კონსტიტუციით ამ კონსტიტუციისადმი ფანატიკურ თაყვანისცემაშიდ შეიყვანა. არ შეგვიძლია აგრეთვე არც ჰელდამის თაყვანისცემა აღტაცებას თანავუგროძნოთ, თუმცა ასეთი აღტაცება სრულებით ბუნებრივია ინგლისელებისათვის, რომელიც ხელავდა, რომ მამინ, როდესაც უცხოელ რეფორმატორთა ეოველივე ცდა თავისუფლებისა და შეთანხმებისა უცრუვდებოდათ, მისი ქვეყნის დაწესებულებანი ევადენ. ეხლანდელ დროს კონსტიტუციის შემსწავლელს სურს მისი შეგნება მხოლოდ და არა მისი კრიტიკა ანუ თაყვანისცემა; ზროფესროს, რომელიც სახელმწიფო სამართალს ასწავლის, შეგნებული უნდა ჰქონდეს, რომ მისი მოწოდება — არა კრიტიკა, არა დაცვა. არა ქებათა შესწმანა, არამედ მხოლოდ განმარტება; მისი ვალია — არა გავიცნოს ან დაცვას კონსტიტუცია, არამედ ახსნას და განმარტოს მხოლოდ მისი საფუძველნი, გარდა ამისა, თუმცა ჩვენის კონსტიტუციის იდუმალი ხასიათი მეტად მომხიბლველია, მაგრამ ჩვენებურ ზროფესროს საბუთიანად შეუძლია საფრანკეთის, ბელგიისა და შეერთებულ შტატების ზროფესროებს შეხატროდეს, რადგან ამ ქვეყნებს ისეთი კონსტიტუციები აქვს, რომლის შინაარსის გაცნობა შეიძლება სასებით დასტამბულ საბუთების შემწეობით. ეს საბუთები ცნობილია ეოველ დოქტორისათვის და ადვილი შესასწავლია ეოველსავე წერა-კითხვის მცოდნესათვის. რაც უნდა უზირატესობა ჰქონდეს „ყურ კონსტიტუციას“, ის მეტად უძნელებს საქმეს მასწავლეულს, რომელსაც ვალად სდევს მისი განმარტება. ამ აზრს დეოთახნებმა ევკლასკამ, ვინც შეადარებს ისეთს მწერლებს მდგომარ-

რობას, როგორც კენტი და სტორია, რომელნიც განმარტავდნენ ამერიკის კონსტიტუციას, იმ ზირის მდგომარეობასთან, რომელმაც ინგლისის სხელმწიფო სამართლის სწავლება იკისრა.

განსაკუთრებული როდესაც დასხვლებულნი ხსნიდნენ ინგლისის ტიპიკულნი იურისტები განმარტავდნენ იურისტების კონსტიტუციის განმარტებისა.

ერთობულ შტატების კონსტიტუციას, მათ კარგად იცოდნენ, როგორც სწავლების სვანის, აგრეთვე სვანის გადაცემის ნამდვილი საშუალებაც, მათი ლექსების მინაწილის შედგენისა სმართლის განსახდურული ნაწილი, რომელიც მოთავსებულია ევკლასთავის ცნობილს და ხელმისაწვდომ საბუთში — „შეერთებულ შტატების ხალხისგან დაარსებულ და დაწესებულ შეერთებულ შტატების კონსტიტუციისა“. ამ კონსტიტუციის მუხლები მოკლებულია რამდენიმე ლოდიკურ დაწესებულს და აზრების ზედმიწევნით გამოთქმას, მაგრამ მიუხედავად ამისა მათში მარტოვისა და ადვილ გასაკების ენით აღწერულია ვაშორის ძირითადი კანონები. უნდა შევნიშნათ, რომ ამ კანონების დაწესება, შეცვლა ან გაუქმება არ შეიძლება ამ სახით, რა სახითაც წესდება ანუ იცვლება სხვა კანონები. ამიტომაც არის, რომ ეს კანონები წარმოადგენს ცალკე სვანს, ეს კანონები შეეკება სვანისმდებლო, სმისამართლო, სვამეგებლო უფლებათ. ამ კანონებშივეა ნათქვამი, თუ რა წესით შეიძლება მათივე შეცვლა-გაუქმებისა და ამიტომ ამ კანონებით განისაზღვრება იმ დაწესებულების ხსიათაც, რომელშიაც მოთავსებულია შეერთებულ შტატების უმაღლესი სვანისმდებლო უფლება-სტორიამ და კენტამ ამ რიგად კარგად იცოდნენ აგრეთვე, როგორ და რანაირად მოეყოლოთ თავის სქმისათვის. ამიტომ მათი მდგომარეობა არაფრით არ განსხვავდებოდა ამერიკის სამართლის სხვა დარგთა ამხსნელ პროფესორების მდგომარეობასგან. ამერიკელმა იურისტმა უნდა ახსნას კონსტიტუციის ცალკე მუხლების მნიშვნელობა სწორედ ისე, როგორც ხსნის სხვა რამე კანონის მუხლებს. ამისათვის უნდა ხელმძღვანელობდეს დრამატიკის, სვოგადოდ სამართლის ცოდნით; უნდა ახსნადეს, რა ხსიათის სდებს ამერიკის ისტორია ამერიკის კანონმდებლობას და ხელმძღვანელობდეს იმ აზრებით, რომელსაც იძლევა სსსმართლთა განსახების ბეჯითი შესწავლა. ერთის სიტყვით, ამერიკელ დიდ კომენტატორების სქმე იყო განსაზღვრულ იურიდიულ საბუთის განმარტება იურისპრუდენციაში შემოღებული საშუალებათა შემწობით. მათი სქმე, რაც უნდა ძნელი ყოფილიყო, მანცადა-მანცა არა ჩვეულებრივს არ წარმოადგენდა იურისტებისათვის, რადგან მის განსაკუთრებულ სვამარისი იყო ჩვეულებრივი იურიდიული მეთოდი. სტორია და კენტი მართლაც დიდის ნიჭის კაცები იყვნენ, ისეთივე ნიჭიერი, როგორც ჩვენი ბლექსტონი ანუ როგორც ბლექსტონის თხზულებათა ერთი გამომცემელთაგანი მანცა. მაგ-

რამ ამერიკელმა იურისტებმა თუ ისეთი განმარტება შეადგინეს შეერთებულ შტატების კონსტიტუციის, რომელიც არა ჰყავს ინგლისის სხელმწიფო სამართლის არც ერთს განმარტებას და, უნდა გამოვსტედეთ, სვობის კიდრე ევკლა უკანასკნელთ, ეს ახსნება იმ უზირატესობით, რომელიც ჰქონდათ ამერიკელ იურისტებს და რომელსაც მოკლებულია ინგლისელი პროფესორი. ამ უკანასკნელთა მდგომარეობა სულ სხვაა, ვიდრე მის ამერიკელ თანამოძმისა. მას შეუძლია თავიდან ბოლომდე გაიზვიანოს სტატუტების კრებული, მაგრამ ვერ ნახავს ვერც ერთს საბუთს, რომ შივ კონსტიტუციის მუხლები იყვენ, ვერ ნახავს ვერავითარ ნიშანს, რომელთაც შეიძლებადეს ძირითად ანუ სვანსტიტუციო კანონებისა და უბრალო დადგენილებათა კარნევა; ის დაინახავს, რომ თვით სახელი (ტერმინი) «სვანსტიტუციო სამართალი» (რომელიც, თუ შესხიერება არა მდლავტობს, არსოდეს არ უხსენებია ბლექსტონს) შედარებით უახლოეს წარსულს ეკუთვნის; — ერთის სიტყვით ვიდრე სვანსტიტუციო სამართლის განმარტებას შეუდგებოდეს, მან უნდა გამოირეგვიოს ამ სვანსტიტუციო სამართლის სხდღვრები და სხე.

კომმენტატორმა უნ- აუცილებელია ამ შემთხვევაში და **მიშმართოს იურისტობისა, სამართლის სვოგარისტ-კონსტიტუციოდ** და სვანსტიტუციო ზრქნლისტებს, ისტორიოდ და სვანსტიტუციო ზრქნკოსებს და ფილოსოფიებს. მწერალთადმი მიმართვა. უნდა ითქვას, რომ ამგვარი ხელმძღვანელი ბლომდაა. კომენტატორის ხელთ არის თხზულებანი ისეთ იურისტისა, როგორც ბლექსტონისა, ისეთ ისტორიკოსების გამოკვლევანი, როგორც ჰლდაში და ფრიმენისა და ფილოსოფიური შეხედულებანი ისეთ ფილოსოფოს-თეორეტიკოსებისა, როგორც ბეჯოტი და გიერნია. ეოველ ამ ზირისგან ცალკე კომენტატორი ბეჯონ რანში ისწავლის, მაგრამ იმ მიზეზთა გამო, რომელთაც ეხლავე გაცანობთ, იურისტებს, ისტორიკოსებს და ფილოსოფოსებს ცალ-ცალკე ადვილად შეუძლიათ ნამდვილ გზას აცდინონ მკვლევარი; უკანასკნელი, თუ რამ ხელმძღვანელი აზრი არ აქვს, დაინახავს, რომ ე. წ. „სვანსტიტუციო სამართალი“ რაღაც ლაბირინტია, რომელშიაც ეოველ ფენის გადაღმაცე რაღაც ფიქტებს აწელება, რომ არა ვსთქვათ „სიტრუვი, და ზირობით მოვლენათ.

ივ. ზ—შვილი.

(შემდეგი იქნება)

რედაქტ.-გამომცემელი: პეტ. სურგულაძე.